

پامانین پهروهردییا خیزانی د پهندین پییشیان دا پرتووکا (مشتاخا چیا ژگوتنن پییشیا) وهک نمونه

ئهحمه د محمه مام عوسمان قهره نی

دیوانا وهزارهتا پهروهردی - ههولیر.

وهگرتن: 2016/11 پهسه ندرکن: 2017/01 به لافکن: 2018/06 <https://doi.org/10.26436/2018.6.2.584>

پوخته:

پهندین پییشیان بیافه کا بهرفره د ئهدهبی فولکلورا کوردی دا دگریت. ژ ئالیی تیرمی قه ئاخفتنه کا کورتیر و اتا چره، ژ ئالیی تیگه هی قه ژئ پامان ژئ شیره تکاری و پهروهرده کرنه. جۆری پهروهرده کرنی ژئ د هه ر پهنده کی دا په نگه دانا سه رده می خوه بوویه، لهوما لایه نن ئه رینی و نه رینی تیدا هه نه، ب تابه تی دهما هه قبه ندی ب پهروهرده کرنا خیزانی قه هه بیت. د ئه قی قه کۆلینی دا هه ول هاتیه دان کو لایه نن ئه رینی و نه رینی یین ئه وان پهندین نافه رۆکه کا پهروهردییا خیزانی هه ی ژئک بهینه قافیتر کرن، سهنگا ریژه یا وان ل دویف باندورا نفشی خیزانی یان ژئ کارتیکرنن ژینگه ها ده وره بهر بهینه هه قبه رکن. ئه وی هه قبه ریکرنی ژئ ری ل بهر قه کۆلینی خوه شکر، کو ل ژئیر پونا هیا بنه مایین تیورن سایکۆلۆژی ماف و ئه رکن هه ر یه ک ژ ئه ندامین خیزانی ژ دایک و باب و کور و کچان ل دویف نافه رۆکا پهندین تابه ت ب ئه وان قه بهینه هه لسه نگاندن. د ئه نجاما ئه وی قافیتر کرن و هه لسه نگاندن، دا، هه ر پهنده کا گوزارشتی ژ په وشته کا درست بکه ت هاتیه هه لباژرتن ژ پیخه مه ت هندی، کو دی قه رهنگا سایکۆلۆژییا پهروهردییا دهوله مند که ت و جهه کی شایسته ژئ د نافه پرتووکین پروجرامین خوه ندنا فه رمی دا گریت. په یقین سه ره کی: پامان، پهروهردییا خیزانی، پهندین پییشیان، پرتووکا (مشتاخا چیا ژگوتنن پییشیا).

1. پییشه کی

قه کۆله ر وه سا دبینیت کو پهندین پییشیان ژ ئالییه کی قه داهینانه کا ملینه و ده برینی ژ په وشه نبیرییا جفاکی دکهن، ژ ئالییه کی دیکه قه ژئ، ده روزه یه کا ده ستخوه شن بۆ چوونه د نافا فه لسه فا هویبوون و فیزیکرنا گیره سیی دا. د ئه فان هه ردوو دۆخین نافبری دا، ژنده ری ب پیت و به ره مدار په یدا دبن و ده ورپه د قه ریژا په وشه نبیرییا پهروهردییا دا. ئه قی په وشه نبیریی ژئ پۆلی خوه د دارشتنا سیاسه تا پهروهردییا فه رمی دا هه یه، هه روه سا د ئافاکرنا خیزانه کا درست و ده ستنیشانکرنا جۆری په وشتا هه ر یه ک ژ ئه ندامین وی دا، لهوما ژئ ئه نترۆپۆلۆژیا پهروهردییا جهه کی کاریگه ر د نافه قه کۆلینن جفاکی و سایکۆلۆژی دا گرتیه، ل د نافه ئه ده بیاتین پهروهردییا یین کوردی دا، ئه ق هه قبه ندییا د نافه را هه ردوو دۆخان دا ب درستیه نه هاتیه قه کۆلین.

1.1. هۆکارین هه لباژرتنا بابه تی قه کۆلینی:

گه له ک قه کۆلین ده رباره ی ئاریشه یین پهروهردییا و کیشه یین هه ردوو پروسه یین فیربوون و فیزیکرنی ل هه ریما کوردستانی هاتینه کرن، ل د دویف زانیاریین قه کۆله ری ئه و قه کۆلینن ل دۆر هۆکارین ده رفه قی یین کو باندورا خوه ل سه ر پروسه یا پهروهردییا

فه رمی هه یه دکیمن. پهندین پییشیان ژئ، لایه نه کن ژ په وشه نبیرییا جفاکی و باندورا خوه یا ده رفه قی ل سه ر ئه وی پروسه یی هه یه.

1.2. ئاریشه یا قه کۆلینی:

قافیترکرنا پهندین پییشیان کوردی کو پامانین پهروهردییا بخوه قه ده لگرن کاره کی سانا هی نییه، چونکه سه رجه ما ئه وان ب شپوه یه کی زانستی بی سیستماتیک نه هاتینه پۆلینکرن. ئه ق کاره ب زهحمه تر دبیت، چاخی تنی ئه و پهنده بهینه هه لباژرتن ئه وین هه قبه ندی ب پهروهردییا خیزانی قه هه ی. ئه و هه ولدان ئالۆتر دبیت دهما پامانین وانین ئه رینی و نه رینی ژئ ژه قهو بهینه جوداکرن. ژبه ر هه بوونا ئه فان هه ر سی حاله تین نافبری، گه له ک پرسپارین ئاریشه دار د نافه ناوه ندین خوه ندی دا درست دبن. ئه ق قه کۆلینه ژئ هه ول دده ت به رسقین وان بده ته قه.

1.3. گرتنیا قه کۆلینی:

ئه ق قه کۆلینه کاره کی نوی یه د بیافی هه قبه ندییا د نافه را په وشه نبیرییا گشتی و پهروهردییا خیزانی دا.

1.4. ئارمانجا قه کۆلینی:

پامانین پهروهردییا خیزانی د پهندین پییشیان کوردی دا بهینه قه دیتن.

5.1. سنوړي ښه کوليني:

سنوړين ښه کوليني تني شروفه کرنا نه وان په ندين پيشيان ښه دگريت بيډ د پرتووکا (مشتاخا چيا ژ گوتنن پيشيا) دا هاتينه تو مارکرن، کو ل ده فهرين ديالیکتا کرمانجيا ژوروی دا هاتينه کومکر و پتریا وان به ره ډ لايه ني تايه تي ښه فهدشکيتن کو هردوو هریمين بادينان و بو تان ښه دگريت. هرچهنده هه مو په ندين پيشيان په هنده کا په روه رده يي تيدا هه يه، لي د نه فقي ښه کوليني دا، تني نه و په ندين پيشيان هاتينه هه لبرارتن و شروفه کرنا کو راستوراست پامانين په روه رده يا خيزاني بخوه ښه ده لگرن و ب هویرک نارمانجين نه فقي ښه کوليني راسته پي دکهن.

6.1. پېښا ښه کوليني: ښه کولري پشت ب دوو ميتودان ښه به ستيايه:

ئا - ميتودا وه سفی ژبو مفا وه رگرتني ژ نه وان ژنده رين پيوه ندي ب بابه تي په ندين پيشيان ښه هه يي، يان ژي نه ويډ ده قين په ندين پيشيانين کوردي تيدا هاتينه تو مارکرن. ب - ميتودا شروفه کاري ژبو کو نالي تيوري يي هه فبه ندي ب پامانين په روه رده يي ښه هه ي ل سر نه وان په ندين پيشيانين کوردي دا بهينه پراکتيزه کون يين ژبو نه وي مه به ستی هاتينه هه لبرارتن.

7.1. نامرزين ښه کوليني:

ئا - نه و زانيارين ژ نه نجامين چارچو فقي تيوري بده ستفه هاتين. ب - (59) په ندين ژ پرتووکا (مشتاخا چيا ژ گوتنن پيشيا) هاتينه وه رگرتن. پ - ژنده و سرچاوه يين هه فبه ندي ب بابه تي ښه کوليني ښه هه ي.

8.1. پروگرامي ښه کوليني:

نافه روکا نه فقي ښه کوليني دهر باره ي نه وان په ندين پيشيانه يين روئي په روه رده يي ديار دکهن و باندورين وان يين نه ريني و نه ريني ل سره نفشي نوی هه يه. ژبو شروفه کرنا نه فقي بابه تي ژي، ښه کولين ژبلي دهر وازه يي ژ چار پشکان پيکها تيه: پشکا يه کي، پلانا شروفه کرنا نه وان په ندين پيشيان به رچا ډ دکه ت يين نافه روکا په روه رده يي هه يه. پشکا دووي دهر باره ي نافه روکين په روه رده يين نه ريني يين په ندين نافبري هه ي. پشکا سيي دهر باره ي نافه روکين په روه رده يين نه ريني يين په ندين نافبري هه ي. د پشکا چاري دا ريژه يا نه ريني و نه ريني يا نه وان په ندين پيشيان هاتيه هه فبه رکرن. ب ده ستني شانکرنا نه نجام و ريژه بندکرنا ژنده ران ژي ښه کولين ب داوی دهيت.

9.1. دهر وازه: زاراقه و تيگه ها په روه رده يي يا په ندين

پيشيان:

(په ندين پيشيان) وه که پيکها تيه کا زمانه فاني ژ دوو په يقان پيکها تيه: په ندي ب واتايا حیکمه ت - ميناک، Aphorism دهيت (ليژنه ي نه ده ب، 2006، 25، 138). پيشيان ژي، ب واتايا بابو کال، نافداران دهيت (گيو، 1961، 153). هردوو پيکفه پامانا نه وان گوتنن مفادارين ل سره زاري خه لکی به لاق بوينه دهن. وه که تي رمه کا نه ده بي، هيشتا ب درستي جهي خوه د فهره ننگين تي رمين نه ده بي يين کوردي دا نه گرتيه. د هنه کان دا (په ندي) ژبو (Aphorism) بکارهاتيه و د هه مان وهخت دا ژبو (Proverb) ژي بکارهاتيه (بهختيار سه جادي، 2002، 36). د هنده ک فهره ننگين تي رمين نه ده بي يين کوردي يين ديکه دا کرينه سي جوړ: ژبو (Aphorism) کورته و ته و ژبو (Proverb) په ندي پيشيان و ژبو (Maxim) قسه ي نه ستقه بکارهاتيه (بهختيار سه جادي، 2004، 116-117). د هنه ک فهره ننگين نه ده بي يين ديکه دا تي رما (په ندي) ژبو (Aphorism) هه روه سا ژبو حیکمه ت = Maxime (موحسين، 2005، 8-9). ژي دي ت. هه بو نا چه ندين تي رپم ژي ژبو يه ک تيگه ه، پامانا نه وي چه ندي دده ت کو نه و تيگه ه ب تي رپم مایه فقه. له و ما تيگه ها په ندين پيشيان ل جه م خرفه که ر و ښه کولران ژي ب چه ندين جوړان هاتينه نافکرن - ژبه ر نه دهر که فتن ژ بابه تي - تني دي هنه ک ژ نه وان جوړان ده ستني شان که ين کو: جار ب قسه و په ندي (يسماعيل، 1933، 5) و جار ب بيژ و په ندي (معروف جياووک، 1938، 6) و جار ب گوتنن پيشيان (، 1992، Salih R.21) و جار ب گوتنا پيشيا (جگر خوين، 1957، 3) و جار ب گوتن و په ندين پيشيان (مسعود، 2000، 118). و جار ب گه پي و مهنی (مارف، 2003، 200). يان ژي ب گوتنيت مه زنا (تورديخان، 2009، 7) هاتينه تو مارکرن. هه تا يه ک ژ نه وان تي رمين سلال دهيت په سه نکرن و جهي خوه دگريت. ژبو نه فقي ښه کوليني تي رما (په ندين پيشيان) هاتيه ده ستني شانکرن، چونکه ژ ناليه کي ښه، گوتنن مه زنان و مه ته لين مللي ((يه ک ژ نه وان ژنده رانه کو ب رييا وان دا، دکارين زانياريان دهر باره ي سروشتي مرو فان خرفه بکه يين)). (عبدالرحمن، 1999، ص 137) ژ ناليه کي ديکه ښه، پامانا وي پتر نزيکی نافه روکا بابه تي په روه رده يي يه، ب هردوو نالين خوه يين نه ريني و نه ريني ښه. (Zana, 1992, R.1362) سره پای نه وي چه ندي ژي تي رما په ندين پيشيان هر سي مه به ستين (رينمايي کرني) و (شيره تکاري) و (فيکرني) ژي ب خوه ښه دگريت.

په ندين پيشيان د فولکلورا کوردان دا دهيتنه پي ناسه کون کو ناخفتنه که و تيدا ((فهل سه فو تيروانين و هو شمه ندي ميلله ت به رسته يه کي کورت و پرامانا دهر دهر بردي ت)). (شوکرية، 1984، 8)

151). ب ه مان شپوه ((پروسا په روه ده يي ژي ب پيا چه ندين
 ټالافين راسته خوه و ناراسته خوه جه ب جه دبیت، هر ټو ټالافن
 ژي تاکن جفاکي درست دکن و د وينه په کي جفاکي يي
 ده ستني شانکري دا پيک دهين)) (حامد، 1982، ص 71). ټو
 هغه دنيا د ناقبه را په ندين پيشيان و په روه ده يي دا هه و هکريه
 کو زوره ي زانايين زانستا فولکلوري ل ټو وي باوه پي بن کو ((دو
 سالوخته يين بنگه مين د په ندي ده هه نه، ټو ژي ټالبي بابه تي هه
 مورکه کا فيکرني هه به و ټالبي شپوازي هه کورت و پوخته به))
 (لگفي، 1979، ص 109). ټو مورکا فيکرني ژي پي خوه ش
 دکت کو هکه که له پوره کي په روه ده يي بهيته و هرگرتن و لايه نين
 وي يين ټريني ببه ژنده رکه و پروگرامين خوه دننا فرمي پي بهينه
 دهوله مندکرن و تيگه ها په روه ده يي ژي ب هيتر بکت.

2. پلانا شروفه کرنا په ندين پيشيان

ټامانجا ټو في هه کوليني هه ديتنا برسفا ټو وي پرسپاري به، کو
 په ندين پيشيانين کوردي وهکه پشکه ک ژه وشه نبريا جفاکي: (ج
 باندورا خوه هه به ل سهر پرسويا په روه ده يي؟). ټو هه کيشه به که
 و چاره سرکرنا وي ژي - ل دويف بوجونا هه کولري - دي ب پيا
 ده ستني شانکرنا ريژه يا ټوان په ندان بيت يين نافه روکا وان هه قبه ندي
 ب په روه ده يي هه به. ژيو ده ستني شانکرنا ټو وي ريژه يي،
 هه کولري پرتووکا (مشتاخا چيا ژ گوتنين پيشيا) هه لبراتي، ژبه
 هه که هورين ته کنیکی و راماني ژ ټوان:

ټا - دانري وي پرتووکي (مهلا محموودي ديرشوي) زوره ي په ند
 شروفه کرينه و هه که چيروکين وان ژي هه گيرايه.

ب - دانر ل گه که ده فري کورمانجي ده قوگ گرايه و شاره زايي
 ژي د ژيانا جفاکيا گوندايه تني دا هه بويه.

پ - دانري ده ستکاري د ده قين په ندان دا نه کريبه و وهکو چوا ژ
 زاري خه لکی ده رچووينه و بکاردهينن و هسا تو مارکرينه و ژيو
 پوهنه کرنا ټو وي مه به ستي ژي د پيشگوتنا پرتووکي دا ب دريژي
 ټو لايه ن شروفه کرينه.

ج - ټو وي گه که په نج و زحمه ت کيشابوو هه تا خوه دننا ټاييني
 ته مامکري و بويه مه لايي مرگه فتی و ده مان دم دا که سايه تيبه کي
 جفاکي هاي ژ کيماسي و ټاريشه يين خه لکی هه بويه و ((مه لاي
 لاديش له هر که س باشتر شاره زاي ټو نه ريته دواکه وتوانه يه و،
 ټه گه ر خاوه ني برو باوه پيکی پاک و پوښن و پيشکه وتوو بي، له هر
 که س باشتر ټه تواني لبيان بدوي و شيبان بکاته وه و چاريان بو
 داني!!)) (محمود، 1971، ل 3). مه رج نييه ټو بوجونه راست
 بيت، چونکه ((په ند ته نيا له نيو گه لاني دواکه وتوودا باو نه بويه،
 به لکو له نيو گه لاني پيشکه وتووشدا به ره م دهينريت (نه جم،
 2008، ل 34). لي مه به ست ژ بوجونا پيشتر ټوه، کو مه لايي پوښن

هورا ټو وي ده رپيني ژي دزفريته هه کو ټو په ند ((ټه نجامه کا
 جه ده ليه دناقبه را ژيانا مروفي و سروشت و کار و کريارين وي دا،
 له وما شپوازه کي کورت و هه فيچکري په وانبيژي ب زارگوتنه کا
 ټاشکرا هه به، کو ل سهر شه نگستين چيژ و په وشت و بيروپايين گه ل
 ټافابويه)). (أحمد، 1971، ص 23) ل دويف ټو فان بوجووين
 سلال دا، ديار دبیت کو په ندين پيشيان د نيڤ جفاکين کشتوکالي دا
 په يدا بويه و د نيڤ هه قبه ندين کومه لايه تي دا د گولفه دانه کا
 به رده وام دا نه. د جفاکا کشتوکالي دا ((خه لکي گونان مل ب مل ل
 گه ل سروشتي دزين، لي ده ل هندی ژي تشته کي ژ قانونين سروشتي
 نزانن. ټه گه ر هنده ک بزائن ژي لي د ژيانا خوه دا بکارنا هينن))
 (المهاتما، 1959، ص 125). ټو هي نه شاره زابووني و هکريه کو تاک
 ملکه چي هزارا ده سته جه معيا عيل و عه شيره تي بيت. نه شيت وهکو
 تاکه کي سه ريخوه هزر بکت. ټو هي حاله تي باندوره کا راسته خوه ل
 سهر پيوه نديين د ناقبه را ژيانا گوند و شاري دا هه به، له وما ده ما
 هه کولنه کا زانستي ده رباره ي په ندين پيشيان ده يته کرن، پيدفيه
 هه که تيبيني ل بهر چا هه يته و هرگرتن و د بهرنامه ريژيه کا توکه
 دا بهينه فاقيرکرن. ټو بوجون پتر هه ستيار دبیت، چاخي بابه تي
 وي هه قبه ندي ب لايه ني په روه ده يا فرمي (فيکرنا گشتي) هه
 هه بيت، چونکه په روه ده يا فرمي ل ژير باندورا دو جه مسه رين
 ته قليه هه ده يته بريغه برن:

- جه مسه ري به کي، سيستما فيکرني و شيانين فيربوونا قوتابينه
 ل ناقه ندين خوه ندي دا، ټو هه ژي ب باندورا هندور ده يته ناسکرن.

- جه مسه ري دووي ژي چاندا گشتيا جفاکي به، کو راست و راست
 ژ ټالبي ده رفه بي هه و ب پيا خيزان و سازي جفاکي هه کارين خوه
 ل سهر سيستما په روه ده يا فرمي دکت.

ټو جودا هيا دناقبه را هه ر دو جه مسه رين هندور و ده رفه بي دا هه به،
 ټوه کو ((ټه رکي فيکرنا گشتي رادوه ستيت ټان ژي نيزيکي
 رادوه ستاندي دبیت ده ما هر هه فوه لاتييه ک قوناغه کي ژ خوه ندي
 ټان ژي هه مويان ته فاژ دکت. لي چاند تشته کي گه لک فره وانتره.

ټامانجا وي ژيو به ره فکرنا پيشه بي و کارسازيا به ره فکرنا کا
 هه فوه لاتييه، ب قه در ټو وي چندي ژي، هه ولدده ټو وي تاکی ژيو
 ژيانه کا راست و درست ټاماده بکت، داکو بيته مروقه کي خوه دي
 شيانين هزي و دهروني و جه سته بي و خزمه تا ژياني بکت، ژيانا
 خوه، و ژيانا ټو وي جفاکا کو ټو تاکه که ژي، هه روه سا ژيانا جيهاني
 کو جفاکا وي پشکه که ژي)) (محمد، 2009، ص 194). د هه ر دو
 حاله تان دا، چاندا جفاکي توانا و کاريگه ريا خوه ل سهر چيکرن و
 راسته کرنا دهروني تاکی جفاکي هه به و په ندين پيشيان ژي به ک ژ
 ټالافين وي نه، چونکه ((خولاسه دنيا ديه بي سالان و سه ده ياني
 ژياني گه له و پياوي ژيري نه ته وه ټو ته جروه به يان کردوه به
 ساماني ټاموژگاري و بويان به جي هيشتووين)) (عيزه دين، 1979،

دوو ئاریشیه یین دیکه ئاستهنگی چیکن و شروڤه کارییا نه فی بابه تی قورستر کربوو:

- ئاریشیه یا یه کی ئه وه، کو هنه ک ژ ئه وان گوتنان (په ندان) نه هاتبوونه شروڤه کرن ئان ژ ی ب کیماسی فه قسه ل سهر هاتبوو کرن.

- ئاریشا دووی ژ ی ئه وو کو، گوتن نه هاتبوونه پۆلین کرن، داکو ئه و گوتنن (په ندن) په یوه ندی ب ئالیی په روه رده یی فه هه ی راسته وخه کار ل سهر هاتبایه کرن.

ژیهر ئه وان هه ردوو ئاریشیه یین سلال، فه کۆله ری ل دویف شیانن ل به رده ست دا، کار ل سهر ئه و (976) گوتنن پیشیان کرییه ئه وین د په رتوکی دا هه بوون. ریژه یا ئه وان په ندن هه قبه ندی ب لایه نی په روه رده ییا خیزانی فه هه ی، ب ئه فی شیوه یی خواری پۆلین کرینه

فکر و شاره زایی ده ووبه ریڼ خوه که سانه کی ده ستره نگینه د فه گواستنا په ندن پیشیان دا. د هه ردوو حاله تان دا، ژینه نیگار و به ره مین دانهری ئه وی پرتووکا مه هه لبارتی (مه لا مه حمووی دیرشه وی 1939-2004) ئه و مه رج تیدا هه نه کو ئه و کار ب باشی کریه. د ئه نجام دا، ژیا نا گوندایه تی و په رهنسیپین ئایینی ئیسلامی دوو په رهنسیپین سهره کی یین که سایه تیا دانهری بووینه. د هه مان دم ژ ی دا، دوو بنه مایین سهره کی یین په ندن پیشیانن کوردینه. د ئه فی هه قسه نگیی دا، فاکته را په سه نایه تی په یدابوویه و د سنوری ئه وی په سه نایه تی دا پشت ب په ندن ئه وی کتیبی هاتیه گریدان و وه که ژیده ر هاتیه دانن و د ناڤ ژیده ران دا ژ ی ب ئه فی شیوه یی (مه لا، 2000، ل. ٠) دی ئیماژه پی هیته کرن. لی دگه ل هندئ ژ ی دا،

خشته یا هه ژمار (1): ریژه یا په ندن هه قبه ندی ب په روه رده کرنا خیزانی فه هه ی

ز	ئو په ندن نافه رۆکه کا په روه رده ییا خیزانی هه ی	هه ژمارا وان	ریژه یا % په ندن په روه رده ییا خیزانی	ریژه یا % ژ سهرجه م په ندن په رتوکی
1	په ندن په روه رده یی ده رباره ی په وشت و خورسکی	24	40.67%	2.45%
2	په ندن په روه رده یی ده رباره ی پۆلی دایکی	12	20.33%	1.22%
3	په ندن په روه رده یی ده رباره ی پۆلی کوری	9	15.25%	0.92%
4	په ندن په روه رده یی ده رباره ی پۆلی بابی	8	13.55%	0.81%
5	په ندن په روه رده یی ده رباره ی پۆلی کچی	6	10.16%	0.61%
	کو	59	100%	6.1%

ب ریژه یا (20.33%) ژ په ندن تاییه ت ب په روه رده ییا خیزانی فه و ب ریژه یا (1.22%) ژ ته قایا په ندن که فتینه د بهر شروڤه کرنا ئه فی فه کۆلینی دا.

ج - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب پۆلی کوری فه، کو باندورا وی وه کو سنیله یه کی و مه زنتر ژ ئه وی ته مه نی ژ ی ل سهر په روه رده ییا خیزانی هه یه، سه نگا ریژه یا وان د ئاستی سییی دا دهیت. هه ژمارا ئه وان (9) په ندن ب ریژه یا (15.25%) ژ ته قایا په ندن هه قبه ندی ب په روه رده ییا خیزانی فه هه ی و ب ریژه یا (0.92%) ژ ی ژ ته قایا په ندن که فتینه د بهر شروڤه کرنا ئه فی فه کۆلینی دا.

چ - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب پۆلی بابی فه، کو باندورا وی وه کو مالخوه و سه میانی مالی ل سهر خیزانی هه یه، سه نگا ریژه یا وان د ئاستی چاری دا دهیت. هه ژمارا وان ژ ی (8) په ندن ب ریژه یا (13.55%) ژ ته قایا په ندن هه قبه ندی ب په روه رده ییا خیزانی فه هه ی. و ب ریژه یا (0.81%) ژ ته قایا په ندن که فتینه د بهر شروڤه کرنا ئه فی فه کۆلینی دا.

د - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب پۆلی کچی فه و باندورا وان ل سهر په روه رده ییا خیزانی هه ی، سه نگا ریژه یا وان د ئاستی پینچی دا دهیت. هه ژمارا وان (6) په ندن ب ریژه یا (10.16%) ژ ته قایا

د ئه فی خشته یا سلال دا، هه ژمارا ئه وان په ندن تاییه ت ب هه ر یه ک ژ ئه ندانمین خیزانی فه دیار دبن. ده ما ریژه یا ئه وان دگه ل سهرجه م په ندن په رتوکی دهینه هه قسه ننگرن و زنجیره ندیا ئه وان ژ ی دهیته ده ستیشانکرن، ئه ف ئه نجامین خواری به ده ستفه دهین:

ئا - سهرجه م په ندن نافه رۆکه کا په روه رده یی یا خیزانی هه ی (59) په ندن ب ریژه یا (6.1%) ژ ته قایا ئه و په ندن پیشیانن د کتیبی نافبری دا هاتین و که فتینه بهر شروڤه کارییا ئه فی فه کۆلینی. ئه فه ژ ی ئه وی چه ندی دگه هینیت کو سه نگا ریژه یی یا په ندن نافه رۆکه کا په روه رده ییا خیزانی هه ی به رامبه ر ته قایا ئه وان په ندان د ئاسته کی نزم دا یه.

ب - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب خو و خورسکی فه و باندورا وان ل سهر په روه رده ییا خیزانی هه ی. سه نگا ریژه یا وان ژ ته قایا په ندن ئالیین دیکه مه زنتره. هه ژمارا وان (24) په ندن ب ریژه یا (40.67%) ژ ته قایا په ندن هه قبه ندی ب په روه رده ییا خیزانی فه هه ی و ب ریژه یا (2.45%) ژ ته قایا په ندن که فتینه د بهر شروڤه کرنا ئه فی فه کۆلینی دا.

پ - ئه و په ندن نافه رۆکا وان تاییه تن ب پۆلی دایکی ئان ژنبابی فه، وه کو کابانین مالی، کو باندورا وان ل سهر په روه رده ییا خیزانی هه یه. سه نگا ریژه یا وان د ئاستی دووی دا دهیت. هه ژمارا وان (12) په ندن

په‌ندین هه‌قبه‌ندی ب په‌روه‌ده‌ییا خیزانی قه‌ه‌ی و ب ریژه‌یا (0.61٪) ژبی ژ ته‌قایا په‌ندین که‌فتینه د به‌ر شروقه‌کرنا ئه‌قی قه‌کۆلینی دا.

د ده‌رئه‌نجاما ئه‌قان ئاستین سلال دا بده‌ستفه‌هاتین، دیار دبیت کو هه‌ژمارا ئه‌وان په‌ندین تاییه‌تن ب په‌روه‌ده‌ییا خیزانی به‌رامبه‌ر ته‌قایا په‌ندین که‌فتینه به‌ر شروقه‌کرنا، سه‌نگا ریژه‌یا وان گه‌له‌کا کیمه و جهه‌کی به‌رچاڤ ناگرن. د ناڤ ئه‌وان پینچ ئاستین هاتینه ده‌ستنیشانکری ژبی دا، جیاوازییه‌ک د ناڤبه‌را وان دا هه‌یه. ئه‌گه‌ر ئاستی ئه‌وان په‌ندین ناڤه‌رۆکا وان تاییه‌تن ب خو و خورسکی قه، ژ هه‌ر چار ئاستین دیکه بلندتر و کاریگه‌رتتر ژبی دبیت، ئی ئاستین دیکه گه‌له‌ک دکیم ب تاییه‌تی ئاستی پینجی کو تاییه‌ته ب رۆلی (کچی) قه د ناڤ په‌روه‌ده‌ییا خیزانی دا.

ئه‌وا پتر ئه‌قی بۆچونا سلال ده‌لمینیت ئه‌وه، کو د قه‌کۆلینین پینچتر دا، ئه‌وین ژ ئالیی قه‌کۆله‌رین کورد قه، ده‌رباره‌ی په‌ندین پینشیان هاتینه‌کرنا، به‌حسا رۆل و باندۆر و هه‌ژمارا ئه‌وان په‌ندان ناکه‌ن کو ناڤه‌رۆکه‌کا په‌روه‌ده‌ییا خیزانی هه‌یه. بۆ نمونه:

- د. عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سوولی پینچه‌کیا پرتووکا خوه و ب دوو پشکان دا یا ده‌رباره‌ی فۆلکلۆرا کوردی (عیزه‌دین، 1979، 101-157) ژبو شروقه‌کرنا په‌ندین پینشیان ته‌رخان کریه. زارافه و تیگه‌ها وان پیناسه‌کریه، دوپه‌چوون ژبو میژوویا کۆمکرنا و پینچه‌ها زانستییا ئه‌وان ژبی کریه. لایه‌نین ئایین و خوداناسی، شفاکاری و مه‌ر و مالات، گیا و گۆلین کیفی، جووت و چاندن، ئافدیری و ئاشفانی، پیشه‌سازی و کیمیاگه‌ری، چه‌ک و سه‌گفانی، پاره و ئابووری، کار و کارسازی، فه‌لسه‌فه و بیرتیژی، وه‌لاتپاریزی و میرخاسی، ناشتی و پینکفه‌ زیان، شه‌ر و جه‌نگ و هۆکاریان، ئافره‌ت و پینچه‌ها وی یا جفاکی، ریبه‌ری و پینچه‌ری، ده‌رمان و ساخله‌می، دنیا‌داری و مالداری، میژوویا جفاکی و ئاریشه‌یین جینایه‌تی... ئه‌ڤ لایه‌نه‌هه‌موو ب قوولی هاتینه شروقه‌کرنا و ژبلی ده‌روازه‌یا پشکا دوویی کو گۆتته‌کا ئه‌ریستوفا یا نفیسکارا سوڤیتی کو ل هه‌ڤۆکه‌کی دا به‌حسا هه‌قبه‌ندیین ئه‌ندامین خیزانی دکته (عیزه‌دین، 1979، 121).

ژبلی ئه‌وی هه‌ڤۆکی هه‌چ ئیمازه‌یه‌کا دیکه نیه کو لایه‌نی په‌روه‌ده‌ییا خیزانی هاتیبته به‌حسکرنا.

- عه‌لی جزیری د یه‌ک ژ قه‌کۆلینین پرتووکا خوه یا ده‌رباره‌ی ئه‌ده‌با زاره‌کییا کوردی دا (علی، 2000، ص 97 - 111) ژبو په‌ندین پینشیان ته‌رخان کریه. هه‌ول دایه ب دریزی خه‌باتین زۆریه‌ی ئه‌وان نفیسکاری هه‌ولا کۆمکرنا و پۆلینکرنا په‌ندین پینشیان داین ریژه‌بند بکه‌ت، ب تاییه‌تی حاجی جندی و روژی لیسکو، ئی نه‌شیا به‌گرنگیا ئه‌وی لایه‌نی شروقه‌ بکه‌ت و ئه‌وی ((قه‌کۆلینی شیان نه‌بوینه کو ل دۆرا هه‌موو بابه‌تین په‌ندین پینشیانین کوردی بگه‌ریت)) (علی، 2000، ص 102) و جه‌خت ل سه‌ر هه‌ردوو لایه‌نین جفاکی و سیاسی

کریه‌ه و ب دریزی شروقه‌کریه. هۆکاریان ئه‌قی چه‌ندی ژبی دزفره‌قه‌ ژبو کو قه‌کۆله‌ری ئه‌وه‌ردوو لایه‌ن ب فه‌ر و پینچتر زانینه. ئان ژبی چی دبیت چو په‌ندین پیوه‌ندی ب لایه‌نی په‌روه‌ده‌ییا قه‌ه‌ی، نه‌هاتینه به‌رچاقین وی و ئه‌گه‌ر هاتین ژبی سه‌رنجا وی نه‌راکیشا بیت. - نه‌جم خالید ئه‌لوه‌نی د کتیبیا خوه یا ده‌رباره‌ی په‌ند و قسه‌یین نه‌سته‌قین شاری خانه‌قین دا، کو ژ سی به‌شان پینکها‌تیه و به‌شا سییی ژبو ناڤه‌رۆکا په‌ندان ته‌رخانکریه (نه‌جم، 2008، 69-109)، ئه‌وه‌ی کریه سی بابه‌ت و د بابه‌تی په‌ند و قسه‌یین نه‌سته‌قین کۆمه‌لایه‌تی و ئایینی دا، چار لایه‌ن ده‌ستنیشانکریه. یه‌ک ژ ئه‌وان، لایه‌نی (خیزان - که‌س و کار) بوویه، ئه‌وه‌ی دیسان کریه چار پشک و د پشکا سییی دا به‌حسا (مندال) په‌روه‌ده‌کردنی) دکته و هه‌شت په‌ند شروقه‌کریه. د ئه‌وی شروقه‌کرنا دا پینچه‌یی په‌ندین پیوه‌ندی ب په‌روه‌ده‌ییا خیزانی قه‌ دیار نابیت و ریژه‌یا بایه‌خاندانا مروقی کورد ب په‌روه‌ده‌یا خیزانی فناهیته‌ده‌ستنیشانکرنا.

- ئوردیخان جلیل و جه‌لیل جلیل د پرتووکا (زارگۆتتا کوردا - گۆتتیت مه‌زنا) دا، وه‌ها به‌حسا بابه‌تین فۆلکلۆرا کوردا دکهن کو ((تیماتیکا ئاقلداریا مله‌ت گه‌له‌کی زه‌نگین و فره‌هه، هه‌زکرن و دلسۆزییا وه‌لیت، شه‌ره‌فا مالی و خا‌کا کو مروڤ ئی ژبا، ته‌ربیه‌تکرنا جیلی نوه‌ لسه‌ر رییا باڤ و کالان، هه‌زکرن کار، ده‌لالی و میقانیه‌ی، دلسۆزی و راستی، مروقاه‌تیا هیژا، دلسۆزی د هه‌زکرنی و دۆستایه‌تیه‌دا ئه‌قان هه‌موو ب ئاوابه‌کی چاک و چالاک د فۆلکلۆر و ئاقلمه‌ندییا کوردی دا هاتنه‌ خویا کرن (ئوردیخان، 2009، 11-12) ژبلی ئه‌وی په‌یقا ته‌ربیه‌تکرنا جیلی نوه‌ و نمونه‌کی ده‌رباره‌ی گوهدیریا زارۆکه‌کی ژبو بابی خوه، چی بی دیکه ده‌رباره‌ی په‌روه‌ده‌کرنا خیزانی نه‌هاتیه‌ گۆتن. پتر بایه‌خ ب لایه‌نین جفاکی و ئابووری و سیاسی دایه و ب دریزی شروقه‌کریه. ئه‌ڤه‌ ژبی ئه‌وی چه‌ندی ده‌هینیت کو ئه‌وان هه‌ردوو نفیسکاران به‌حسا بزافا کۆمکرنا و چاپکرنا په‌ندین پینشیان د ماوه‌یی (250) دوو سه‌د و پینچه‌ه سالان دا کریه و بابه‌تی په‌روه‌ده‌کرنا خیزانی جه‌ی پویته‌دانا وان نه‌بوویه. ئه‌وا ئه‌قی بۆچوونی پتر سه‌رپاست دکته ئه‌وه‌ کو ئه‌وان د به‌حسا گۆتارا (خو - خه‌یسه‌تی کوردا د قسه و مه‌ته‌لۆکین مله‌ت دا پینشاندایی) یا نفیسکاری ئنگلیزی ئی. ئوئیل ژبی دا، ئاماژه ب چه‌ندین نافنیشانیین مه‌ته‌لان کریه وه‌کو ((ژن هینان و میکرنا، ژن، مالداری و به‌له‌نگازی، میقانداری، جیناری، په‌یوه‌ندی ده‌گه‌ل تورکان)) (ئوردیخان، 2009، 28-29). ب هه‌مان شیوه به‌حسا پۆلینکرنا گۆتاره‌کا (رۆژی. لیسکو) ژبی هاتیه‌ کرن، ئی دیسان ژ بو لایی په‌روه‌ده‌کرنا خیزانی قه‌ نه‌چووینه..

- د پرتووکا (په‌ندی پینشیان و قسه‌ی نه‌سته‌ق - ناوه‌رۆکی فیکری و ئه‌ده‌بی) دا (شوکریه، 1984، 99-102)، به‌حسا پیوه‌ندیین ئه‌ندامین خیزانی هاتیه‌کرنا، ئی رۆلی هه‌ر ئه‌ندامه‌کی د چه‌وانیا بجه

پيښه يه کي ژي پوځي خو هه يه)) (ا. ک. س. ئوتواوي، 1960، ص 112). ل دويښ پيښه يي هه نه دنامه کي ژي ئه رکي وي دياره و د به کگرتنا هه مو ئه رکان ژي دا دهسته لاتا خيزاني په پيدا دبيت. يه ک ژ بنه مايين سره کي يين وي دهسته لاتي ژي پرؤسه يا په روره ده يي به. په روره ده کون ژي د پيښه هاتيا خيزانا کورده واري دا، وه کو گه له ک خيزانين ناوه کي يين مله تين ديکه، پتر ئه رکي دايابانه کو ((باب پيشه يا خو نيشا کوړي خو ددهت، دارتاش پيشه يا دارتاشي و هه روه سا ئاسنگر و کرټکار و جوتيارو هوستاو دايک ژي کچين خو فيري کارين ناقمالي و چاندني و سه غبيري خاني و هنده ک جارار ژي ئه و ئه رک دگه هته فيرکنا بيروباوه رين ئاييني و ژيانا گشتي)) (ابراهيم، 2006، ص 271) له وما ژي ل دويښ نه نجاما پوځي دايابان ((هه قبه ندييه کا پالپيښه نه را هيزدار د ناقبه را هه مو ئه دنامين خيزاني ژ کچ و کوړان دا چي دبيت و ل سره ئه وي بنه مايي کو هه مو پشکدارن د ريزگرتن و دلپيښه بونا دايابان دا)) (أحمد، 1959، ص 129) و هه ر يه ک ژ ئه دنامين خيزاني ب تاييه تي ژ کچ و کوړان، نه دويره کو هنه ک جارار پوځين ئه وان ته څلي هه قبين، لي ل دويښ شروښه کرنا په ندين دهستني شانکري دا، پيښه و باندورا هه ر يه کي ژ ئه وان نه دنامان د په روره ده يا خيزاني دا خويابه، و ب ئه څي شپوه يي خوارې:

1.3. باندورا په وشت و سروشتي ئه دنامين خيزاني:

سروشتي مروښي د په وشت و رابوون و پوينشتا وي دا دياره. چه ندين په ندين پيشيان ژي چه خت ل سره ئه څي راستي دکن، ب تاييه تي ئه وپين هزرا خيزاني قه دگيرن و راست و راست هه قبه ندي ب په روره ده کرنا زاروکان قه هه يه. د ئه وان په ندان دا، وه سا ديار دبيت کو: هه ر که سه ک ل خو هه لکه فتية و ده بيت رټچکا نفشي خو به رنه ددهت و دگه ل داب و نه ريتين جفاکا خو ژي ئه مه کار بيت. ئه قه ژي کاره کي زه حمه ته و هه ر سي لايه ن ب ساناهي بدهستقه ناهين. وه خته کي زور پي لازمه، له وما هاتيه گوتن (حه تا من خو هه ناس کر من عه مرئ خو هه خلاس کر؟!) (مه لا، 2000، ل 98). هه قسه ننگي کرنا ئه څي هه فکيشه يي گومان ئيخستيه د ئه نجامين وي دا. نه هاتيه زانين کو نقش بنه مايه يان ژينگه، ب تاييه تي ده ما کو ده يته گوتن (ژ وه ليا دبن خو ولي و ژ خو ليا دبن وه لي) (مه لا، 2000، ل 172). ئه و گومان د هزرا مروښي کورد دا درست بووي و د په ندين وي دا هاتيه ده ربرين، د زفرپه قه ژيو دوو بوچوونين ژ هه قه دو جودا:

ئا - هنده ک وه سا هزر دکن نفشي مروښي هوکاري سره رکيه د ئافاکرن و وه رارا سروشتي وي دا، مينا ده يته گوتن (عه سلي ژني ژنه) (مه لا، 2000، ل 265). ئه قه ژي ئه وي رامناني دگه هينيت کو سروشتي مروښي په ننگدانه قه يا بو ماوه يي به. ئه و په ندين چه ختي ل سره بو ماوه يي ژي دکن، وه سا ديار دکن کو هه ر مروښه ک ل دويښ نفشي خو دچيت و نفشي وي ژي پيښه ره که بو چه وانيا درست بوونا که سا به تيا وي، هه روه کو هاتيه گوتن (گيا ل سره رپيني خو هه شين

گه ياندنا ئه رکين خو هه دا ديار ناکه ت و ريزبه ندييا راده يا باندورا ئه رکين وان ژي د پيښه ستا کاروبارين خيزاني دا نه هاتيه کرن. ئه قه ژي کاره کي ئاسايي بوويه ژيو ئه وي نه به حسکرني، چونکه پرتووک ب خو هه ژيو مه به سه ته کا دي هاتيه دانان کو فيکري و نه ده بي بوويه و ئه گه ر د نافه ئه وان بابه تين هزي دا، هنده ک جارار، هه قبه نديين د ناقبه را ئه دنامين خيزاني دا ليکدابه قه و ئه رکين وان يين جفاکي ژي شروښه کرين، ئه قه ئه وي رامناني نادهت کو ئه و هه ولدان گه هشتينه ئه وي ئاستي کو هيلين گشتي يين په روره ده يا خيزاني دهستني شان بکن.

ئه قين سلال هنده ک ژ ئه وان پرتووکان بوون، کو ده رباره ي په ندين پيشيانين کوردينه و تيدا به حسا په روره ده کرنا خيزاني هاتيه کرن، لي ب شپوه يه کي گشتگر و ورد نه هاتيه شروښه کرن، يه ک ژ هوکاريين ئه وي چه ندي ژي ئه و بوويه، کو هه ژماره کا کيم ژ په ندين پيشيانين کوردي ده رباره ي ئه څي بابته هه نه، ئه وين هاتينه گوتن ژي ب شپوه يه کي په مه کي بوويه و ته مامکه رين يه کدوو نه بوويه، له وما سه رنجا قه کولهران بو خو هه رانه کيشايه. هوکاريه کي ديکه ئه و بوويه، کو گه له ک ژ ئه وان قه کولهران راست و راست به حسا ئه څي بابته ي نه کريه، به لکو تيکهي لي لايه نين ديکه يين جفاکي يان سياسي يان ئابووري کرينه و ب کاره کي پويست نه زانیه کو وه کو لايه نه کي سه ريخه شروښه بکن. سه ره راي ئه وان هه ردوو هوکاريين هاتينه ديارکرن، که سي ژ ئه وان قه کولهران د نافه شروښه کرنين خو هه دا ئه ريني و نه رينيا په ندين پيشيان ژ هه قه دو فاقير نه کرينه و ريزه يا وان ژي هه قبه ري يه کدوو نه کرينه، له وما سه رجه ما ئه وان په ندين ناقه ري د پولينکرنا کا زانستې دا نه هاتينه دهستني شانکرن.

3. ناقه روکين په روره ده يين ئه ريني يين په ندين ناقه ري

ژيو شروښه کرنا ئه وان په ندين پيشيانين د ئه څي قه کوليني دا هاتينه دهستني شانکرن، باشتره ئه و بها و بوچوونين ئه ريني يين تيدا هه ين بهينه خوياکرن، پاشان ل دويښ پيښه رين زانستا په روره ده يي بهينه هه لسه نگاندن، ب تاييه تي چاخې پيښه يي خيزاني وه کو يه که يه کا جفاکي - ئابووري يا بچويک ده يته دانان. خيزان ژي د پيښه هاتيا خو هه دا چه ندين جوړين وي يين ئاويته يي وليکريکيشايي و ته قليه څي و ناوه کي هه نه. خيزانا کوردي ژي پتر ژ جوړي ناوه کي (Nuclear) يه کو ((ژ ميړ و ژنه ک و زارويين وان پيک ده يته. داکو دابمه زريته و به رده وام بيت، خو هه ديا سه ريخه يا خو هه يه و چه ندين ئه رکين جوداکاري و چالاک ژي هه نه وه که زاورئ و په روره ده کرن)) (بدرخان، 2002، ص 106) ئه رکين خيزاني ژي ل دويښ ئاليين بايو لوزي و کومه لايه تي و باوه رخوازي و ئاکاري و ئابووري... ده يته ديار کرن. د سيستمې پارقه کرنا ئه رکان ژي دا ((هه ر ئه دنامه کي خيزاني و گروپي بنه مالي پيښه يه کي ديار و دهستني شانکري هه يه، هه ر

دبت) (مهلا، 2000، ل305) ئان ژى (تيزكين شيرا شيرين) (مهلا، 2000، ل82). هر ل سهر ئه قى شهنگستى يه، كو ئه گهر نفشى زهلامه كى باش بيت يا فهره ژنكه كى ژى ژ نفشه كى باش بينيت داکو زاروك ب سهر خالين خوه فه بچن و ژبو ئه قى ئه گهرى هاتيه گوتن (ژنا بينه ژمالا دا خوهارزى بدهن ب خالا) (مهلا، 2000، ل193). ئه فه ژى خاله كا گرنگ بوويه ل جه م كوردان، كو نفشى مروڤى ژ ئالىي دايكى فه و ژ ئالىي بابى فه كارتيكريين خوه بين بوماويه ل سهر وى هه نه و گه له ك جارن ژى و هسا دهيتته په سهندكرن كو نفشى ژ ئالىي دايكى فه پاندوره كا پتر ئه ريئى ل سهر په روه رده كرنا زارويي هه يه، له وما هاتيه گوتن (خالا خوهارزى پاكرن ماما برازى وندا كرن) (مهلا، 2000، ل113). ب ئه قى شيويه يي ((كه سايه تى د ئه نجاما ته قله په قيوونا ئه وان هوكاريين بوماويه يين ل جه م زاروكى هه ين دگه ل كاودانين خيزانا وى درست دبیت و گه شه دكه ت)) (عبدالفتاح، 2005، ص342) له وما ژى هاتيه سه لماندن كو ((هه ركه سيك بيكش تواناي گوزانكارى له گه شه كردندا هه يه. بنه ماله وه كو چوارچيوه يه كه كه هم ده كرى ئه م گه شه ي تيدا ئاسان بكرى و هه ميش به ربه سيك له پيش گه شه كردندا بيكبه تيريت)) (كارلوس، 2012، ل240) ل دويڤ ئه فان په ندين ل سلال هاتينه شروڤه كرن، و هسا ديار دبیت كو هه ردوو حاله تين ريخوه شكرنى و به ربه سكرنى د ناف خيزانا كورده وارى دا هه بوويه .

ب - به روفازى بوچوونا سلال، هنده كين ديكه و هسا هزردكه ن كو ئه و ژينگه يا ئينسان تيدا دژيت هوكارى سه ره كييه د درستكرنا سروشتى وى دا، چونكه ((هنه ك لايه نين ئه وى ژينگه ها تيدا دژيت، ئه وان تشتين دكه ت و كه نكي دكه ت ده ستنيشان دكه ن)) (ل. س. واگسون، 1984، ص3) مينا دهيتته گوتن (كه سى دى و بابى چى نه كت چاخى وى چيكت) (مهلا، 2000، ل21). ل فتره روڤى خيزانى د په روه رده كرنا زارويي دا لاواز دبیت. ئه و گومانان ل سلال هاتيه به سكرن فه دره فیت و هه موو سه نكييا په روه رده كرنى ب ته مايا ده وروبه ر و ژينگه يي دمينيت و هه ر كه سه ك به رپرس دبیت د چه وانيا ريكخستنا خو و په وشت و كه سايه تيا خوه دا، له وما هاتيه گوتن كو (ده قى - تهراش - ژى دبن دار) (مهلا، 2000، ل138). هنده ك جارن زيده گافى د گرنگيا ژينگه هى دا دهينه كرن، كو ته نانه ت ئه و ژينگه يا بابى هه قبه نديين خوه تيدا دگه ل ده وروبه ر دا درستكرن، باندورا خوه ل سهر هه قبه نديين زارويي وى ژى دگه ل ده وروبه رين خوه دا هه يه، له وما هاتيه گوتن (دوستينيا دوستى خوه به رده، به لى دوستينيا دوستى بابى به رنه ده) (مهلا، 2000، ل132). د ئه نجام دا ئه و كه سى ب خوه كه فتى و پشت ب خوه گريداي و ل دويڤ شيانين خوه سه ره ده رى دگه ل ده وروبه رين خوه دا كرى، ئه و ب خوه دى چاره نفيسا خوه ديار كه ت، جا ئه و كه س ژن بيت يان مير، له وما هاتيه گوتن (شير شيره چ ژنه ژ ميره) (مهلا، 2000، ل231).

هنده ك جارن ژى زيده گافى د روڤى خاك و ژينگه ه و ده وروبه رين مروڤى دا دهيتته كرن، هه تا راده يه كى كو ئه و جه ي خوه تيدا ناسكرى و ئه و هه قبه نديين دگه ل خه لكى وى جه ي هه بووين وه كو پيروزيه كى دهيتته پاكرن و دگه هته ئاستى عشقه كا هه را زيندى، له وما هاتيه گوتن (كه وى كوى ده رى خوه شه ؟ گوت: عه ردى ئه ز لى بيم فخر) (مهلا، 2000، ل288) ئان ژى (شيرينى نه ينكا دنى شيرينا ل به ر دلى منى) (مهلا، 2000، ل235) چيروكا ئه قى په ندى ژى هه روه كو د ئه وى پرتووكى دا هاتيه روڤه كرن كو به حسا سروشتى ئه وى كچكى دكه ت يا بوويه هه قزينا ميرى بوتان و دگه ل ته داره ك و خانه دانا كوچك و ديوانين وى نه گونجاى و هه ر چافى وى ل ژينگه ها ئه وى گوندى بچويكى ديم و بيسه رويه ر بوويه، يى خوه تيدا ناسكرى و سروشتى وى ل وى ده رى هاتيه سه قاكرن، له وما هاتيه گوتن (ته بييه تى ب شيرى ل شواري تى هيلان) (مهلا، 2000، ل264) ئان ژى (دويڤى صه ي سى صالا بيخن د بلويليدا سالا چارى ده رخن هه ر خوه هره) (مهلا، 2000، ل136) د شروڤه كرنا ئه قى په ندى دا ناقلمه نده كى بو پاشايى خوه سه لماندييه كو ته بييه ت پيشتره ژ فيركرنى. ئه و باوه رى هيشتا پتر لى دهيتن، ده ما ل دويڤ سروشتى مروڤى بريار ل سهر كه سايه تيا وى ژى دهيتته دان، بو ئه وى چه ندى ژى هاتيه گوتن (هه كه خياره ژ نويكفه دياره). (مهلا، 2000، ل372) ل دويڤ ليكدانه فه يا په ندين هه ردوو حاله تين سلال، و هسا ديار دبیتن كو كيم جارن هه قسه نكييه ك د ناقبه را نقش و ژينگه يي دا هه بوويه داکو روڤه كى هه قيشك هه بيت د درستكرنا ره وشتى مروڤى كورد دا و باندورا وى ل سهر په روه رده كرنا خيزانى دا هه بيت، به لكو جه خت ل سهر سروشتى مروڤى كرىه و وه كو ديارده يه كا نه گور هه لسه نگاندييه . ئه قى ديارده يي ژى دوو حاله تين نه ريئى درستكرينه :

- ئه و ره وشتى د ئه نجاما نه بوونا هه قسه نكييا د ناقبه را نقش و ژينگه يي دا درست دبیت، هوكاره كه كو كه سايه تيه كا نه ته ندرست ژى ژى چى بيت.

- پويته كا كيم ب لايه نى فيركرنى دايه و پتر جه خت ل سهر لايه نى فيربوونى كرىه، كو هه ر كه سه ك ل دويڤ جه وه رى خوه ل ده وروبه ران هوى دبیت.

ئه فه هه ردوو حاله تين سلال به روفازيا ئه وى راستيى نه يا تيورين زانستى سه لماندى، كو ره وشتى مروڤى ((په يوه سته به دوو هوكارى سه ره كييه وه، كه به رده وام كاريگه رى خويان له سه ر كه سايه تى مروڤ هه يه، هه ر ئه و دوو هوكاره شه كه چاره نووسى مروڤ ديارى ده كه ن، ئينجا ئه گه ر ئه و دوو هوكاره له بارو گونجاو بوون بو گه شه كردنى تاك ئه و ژيانى مروڤ ئاسايى ده بيت... ئه و دوو هوكاره ش بوماوه و ژينگه ن)) (كه ريم، 2006، ل42). نه بوونا ئه قى هه قسه نكيي د خيزانا كورده وارى دا قالاتيه ك د په روه رده يا وى دا درست كرىه . د ئه نجام دا، باندورا ره وشت و سروشتى مروڤى، زوربه ي جارن

ئەپرينيه كا نيفه رو و نه ته مام د پەروەردە كرنا ئەندامین خیزانی دا هەبوویه.

2.3. پۆلی دایکی د پەروەردە ییا خیزانی دا:

ئەركین دایکی دناڤ خیزانا كوردی دا، هەردوو لایه نین سه غبیرکن و پەروەردە کرنی ڤه دگرتن. هەر لایه ن ژى د پروسە یا پڤه برنا خیزانی دا ته مامکه رین یه کن، چونکه:

ئا - د سه غبیرکنی دا، کارامه یی و دهسته لی و شاره زایی پڤویست بوون، داکو ببايه ژنه کا مالکەر، ئەڤانه ژى ژ بچویکاتیا خوه ڤه د ناڤ خیزانی دا فیردبوو، لهوما ژى ((که سانی ناو خیزان - به پله ی یه که م دایک - گرنگیه کی زۆریان له سه ر ژیان و چاره نووسی مندال هه یه)) (که ریم، 1998، ل 99) و ئەو په ندا دبیتیت (هەر که زی زه رکه سمبیل صۆره ک ل به ره) (مه لا، 2000، ل 357) ئەڤی راستیی دسه لمینیت کو ل دویڤ سه رپه اتیا وی دایکی (په ره ژنا هه کارى) ئاینده یی کوپى خوه و پاشه پۆژا کچا خه لکی ژى ده ستیشان کریه. کوپى ڤیا به دگه ل له شکه ری میری هه کاریا بچیه شه ری میری بۆتان، ب ئەوی هیفیی به لکو بۆ خوه که زی زه رکه کا بۆتان بینیت. دایکی شه رتا وی کرکو هه رکه زی زه رکه کی سمبیل صۆره کی هه ی، لی ئەوی باوه ر نه کر هه تا ب ئیخسیری که فته به به ر ده ستین سواری بۆتان و شیر نیژیکی ستویی وی بووی. هینگی کوپى گۆت: ناخ دادی!! ئەڤی ئاخینى دلی سواری بۆتان نه م کر و زانین کو ئەڤ کوپه نازاندی دایگۆریانه. پرسیار لیکن کو ئەڤه نه کارى میرچاکانه ل مه دانا شه ری هه وارا خوه بۆ دایکی به ن. ئەوی سه ره اتیا خوه و دایکا خوه ڤه گپرا و ده ما سمبیلین سواری بۆتی دیتین شه رتا دایکا وی هاته به ری. ئەوان ژى سه ر خاترا به ری و ئاقلمه ندیا دایکی ئازادکرن. دایک قوتابخانه یه ک بوویه و مندال تیدا فیربوینه و ژبه ر ئەوی زه حمه ت و تالاتیا دکیشیت و ئەوی هه ز و خوه شه ویستیا بۆ زارۆکین خوه ده رده ری و ((به ده گمه ن توندو تیژی له گه ل مندالدا به کارئه هینریت ئەگه ر بوویه کی زۆریشی نه دریتی)) (توما، 1980، ل 135)، لهوما ل سه ر زاری دایکی هاتیه گۆتن (ژۆ ژى ده ستی خوه ب سه ر تیشکین خوه دا تینت دبیت: چی نه ره مه) (مه لا، 2000، ل 174). ئەڤه ژى ئەوی راستیی دسه لمینیت کو ((هه ر ژ ده ستپیکى ڤه ئەو پالنه را ماکا به تیا دایکی ب زارۆکین وی ڤه گریده ت، پالنه رکه خوه رسکی به و هه ڤه ندیه به کا توند ب هنده ک پیدڤیین ئورگانیک و پیداو سیستین فسبولۆگی ڤه هه یه. نیشانا ئەوی چه ندی ژى ئەوه کو ماگ گپۆده یا زارۆکین خوه به هندى کو بچوکن و پڤویستی ب چاڤدیریا وی نه)) (زکریا، د. ت، ص 116). ئەرکی دایکی ژى سست دبیت ده ما کوپ یان کچین وی مه زن دین و ئەو ژى پۆلی بابی یان دایکی دبیین.

ب - ده ربه ره ی لایه نی دوویی ژى ژ ئەرکین دایکی، کو پەروەردە کرنا زارۆکی به. ژ ئەوان ستران و چیرۆکان ده ستپی دکر کو ژ دۆره یلی

ده ڤه ری و سروشتی مروڤی کورد ده اتنه وه رگرتن، وه کو سترانا خالخالۆکی ژبو پته وکرنا هه ڤه ندیین جفاکی و حیکایه تا زه نگ و به نگان ژبو گوهدیریا دایابان... ئەڤه ژى راست و راست دگه ل بۆچوونا (جان جاک رۆسۆ) ی یه کدی دگر نه ڤه ده ما چیرۆکا (رۆپینسن کرونۆی کریه) (باشترین نامه د پەروەردە کرنا خورسکی دا، ئەو یه که مین کتیب بوو ئیمیلی ڤه خوه ندیه ڤه، بۆ ماوه یه کی درێژ ئەڤه کتیبیا یه کانه بوو و ده ر ده مه کی ژى جهه کی نایاب د کتیبخانه یا وی دا هه یه و ناڤه رۆکا وی ژى تنی ئاخفتنن مه ناین ده ربه ره ی شوڤه کرنا زانستین سروشتی، به لکو دى پڤه ره ک بیت ده ما به ره ڤه ده رپینن درست دچین و هه رده م مه ڤه خوه ندنا وی پڤخوه شه هندى زه وڤی مه تیک نه چووبیت)) (جان، 1956، ص 317). دایک وه سا دزانیت کو زارۆیی وی باش پەروەردە بوویه و گه له ک زیه رکه و نازداره، لهوما د په ندەکی دا هاتیه (مه یموین ل چاڤی دیا خوه دا خفشه!) (مه لا، 2000، ل 324). دلۆڤانیا دایکی د ئەڤی په ندی دا، د ئاسته کی بلند دا یه.

ب گشتی پۆلی دایکی د هه ردوو ئالیان دا، وه سا ده پته لیکنده ڤه کو ((د ناڤ مالیدا ژنا کورد کارهزه و به رمالیبه که چاکه، دیکه نازک و هه رتم پوولکه نه)) (ئوردیخان، 2009، ل 20). ئەڤه ژى سیمایین ئەرینن دایکی نه د خیزانا کورده واری دا، هه ر وه کو په نگانه ڤه یا وان و ناڤه رۆکا په ندین پڤشیا نین سلال یه کدوو دگر نه ڤه.

3.3. پۆلی بابی د پەروەردە ییا خیزانی دا:

پۆلی بابی د خیزانی دا هه ر وه کو زارۆک دبیین کو ئەلقه یه کا پڤکڤه گریدانی یه د ناڤه را مال و جیهانا ده رڤه دا. ل دویڤ ئەڤی بۆچوونی و هه روه کو د په ندا پڤشیا ن دا ژى هاتیه (زانان له به غدا تی مالخوی مالی یا خوه چیت دزانت)، (مه لا، 2000، ل 166) وه سا دیار دبیت کو بابی شاره زایه کا ته مام د کاروبارین مالا خوه دا هه یه. ئەو شاره زایا ژ هه میان پڤشتر هه لبرارتنا هه ڤرینا خوه یه، لهوما هاتیه گۆتن (ژنا نه بۆرته ئەصل خیره) (مه لا، 2000، ل 193). ژلی کاروبارین ناڤمالی ژى باب پتر هه موو ئەندامین خیزانا خوه، ئاگا داریا وی ژ سه ربه ریڤ ده رڤه ی مالی هه یه. فه رمانین وی سه رپشکن و ئەندامین دیکه ملکه چی جی ب جیکرنا وانه، چونکی ((د خوه رسکی ئەڤینا بابانی دا به ره مری و گوهداری قه نجی و فه زیله تا سه ره کی به، نه گوهداری و بیئهمری گونه ها سه ره کی - و سزایی وی ژى زپه هرکن و بیپارکرنا ژ ئەڤینا بابانی به)) (تیریک فرۆم، 2009، ل 65)، لهوما ئەرکی وی یه کو به این جوان و پڤنمایین درست نیشا هه ڤرین و زارۆیین خوه به دت. زارۆک ژى مفای ژ ئەزموون و شیره تین وی وه ردگرن و پڤکارا ژینا خوه پى ده وله مند دکن مینا هاتیه گۆتن (ئەز درانم ئاڤ سه ر چرا دچت به لی نایبۆم). (مه لا، 2000، ل 324). ئەڤی په ندی حیکمه ته کا متمانه یی و باوه رداریی تیدا هه یه، ب

تايبه تي دهما باب نهينين خوه د خيزاني دا فهدشريت. دانه ري پرتووكي زي نهو سه ريپهاتي ب دريژي شروڤه كريبه.

4.3. رولي كوري د پوره دهيا خيزاني دا:

كور د زنجيره دنديا نه ندامين خيزاني دا پشتي داك و بابي ب كه سي سيه مين دهيت هه ژمارتن، هه چنده ((به شي زوري ته مه ني منالي له گه ل نافر هتا نه باته سر، به لام هه له گه ل پي گرت ئير له كولان و له گه ل هاوريكانيدا كاتي خوي نه باته سر.)) (توما، 1980، 135). لي وهكو د هسلات و كارگه ري پشتي بابي ب كه سي دوو مين دهيت هه ژمارتن ب تايبه تي ((كوري مه زن كو خوه ب ئاليكاري بابي د خيزاني دا دادنيت، له وما مه يلا وي ژبو خوه ب زلزانيني دچيت، و هه سكرنه كا هيزدار ب به ريسياريه تي ل نك وي گه شه دكه ت)) (أحمد، ب. ت، ص 532). ژبه ر ئوي هيز و ده سلاتي به كو رولي كوري ب پاريزقان و به رگريكار خيزاني دهيت دانان. خيزان زي شانازي ب ئوي كوري دكه ت، كو دها ل سه ناموس و پاوانا مالباتي خوه گوري كريبه، له وما هاتيه گوتن (به رخي نير هه ب كيري به) (مه لا، 2000، ل 46). ژبلي ئوي ده سلاتي هه زوي كور خوه فيري كه د و كاسيكاري دكه ت، دكو پشت ب خوه به ستيت و پيڤه به ريا مالا خوه يا داهاتي بكه ت. بو نمونه: نهو په ندا دبئيت (مالي نه كه نه ژ كوري قه نج و نه ژ كوري خراب را!) (مه لا، 2000، ل 331) ئوي بنه مايا زانستي ده لمينيت كو موڤ مه زنترين سه رمايه به، چونكه ((ده ما پويته ب لايه نين پراكتيكي و پايان و فيربوونا خه لكى ده يت هه دان، نهو ب خوه دبته وه به ره يانه كا گرنه د به ره پيدانا موڤي و خورتكرا شيانين وي يين نه فراندن و داهيناني دا، هه نهو توانا و شيانن كو پشكاريه كا كارا د زيده كرن و گولفه دانا سه رمايه يا موڤي دا دكه ن)) (United Nation, 1965, P.12). نهو فهد زي راستيه كه هاتيه سه لماندن كو نه گه ر ((سه رمايه يا مادي وه ندا بوو دشياندا هه به كو ب ريكا هزي جاره كا دي به يت هه زفراندن، لي نه گه ر هزر ژ ده ست چوو مه حاله سه رمايه يا مادي بكارت نهو وي بزفرينته هه)) (ريچ، 1998، ص 278). دها كور دگه هه ته مه ني سنيلي، خه ون ب نهو وي روري دبنييت كو ببته باب، له وما هاتيه گوتن (عه لوه لوه وه ره ملي بابي خوه!) (مه لا، 2000، ل 265). هه تا نهو خه ون زي ببه راستي، كور به ريسياريه تيا پاريزقاني و ريڤه به ري و داينكرنا داهاتيه كي بو خيزاني ژ بابي خوه فير دبته و نهو فيربوون زي ريكي خوه ش دكه ت كو د ئاينده دا نهو ببته باب و ريڤه به ريا ماله كي بكه ت.

5.3. رولي كچي د پوره دهيا خيزاني دا:

كچ پتريا ده مي دگه ل داكا خوه د مالي دا دمينيت و ((به ره به ره زور چاك فيري ئيش و كار نه بيت و هه تا نه بيت هه بيانويه كي باش))

(توما، 1980، ل 135). داك زي شانازي ب كچا خوه دكه ت، دها وه كي زنه كي مالي بريڤه ده ت. نه گه ر داكي كچك زيده تر هه بيت، نهو فهد پتر پي سه ربلنده و هاتيه گوتن كو (داكا دو دوتا ل خوه ددم دو لوتا نه ل هره ل جزيرا بو تا؟!.) (مه لا، 2000، ل 146) گه له ك جارن زي كچ خه ون ب نهو وي روري دبنييت كو ببته داك و زاروكين خوه پوره ده بكه ت، له وما ده يت هه گوتن (بي كوليك ل ده ري كانني!) (مه لا، 2000، ل 44) بنه ما يا نهو فهد پهندي زي ژ سه رها تيا نهو وي كچي هاتيه، دها چويه سه ر كانني و هزيين پاشه رورژا خوه كري، كو دبته داك و كوري وي ده يت هه سه ر كانني، نهو وي كوليك دي دبنييت و ده ست ي وي ناگه هتي و دكه فته د ئافي دا و دمريت. نهو كچ زي بيحه مدي خوه دكه ته گري و هه وار. ل دويڤ نهو وي پوره دهيا د خيزاني دا فير دبوو، نهو بوو، كو دها شوي دكه ت، مالخوه بي وي تولازه كي چاك و ژيهاتي بيت. كچ نهينين نهو فهد هه لبارتن ي ژ داكا خوه فير دبته. هنده ك كچ ژ داكا خوه شاهه زاتر دبن، له وما هاتيه گوتن (كه چي گان نيشا دا يي دان!!) (مه لا، 2000، ل 300). نهو كچين شاهه زا و هيژا داخوازيين وان زورن و هه ر كه سه ك هه زه هه فزينا وي دكه ت، له وما هاتيه گوتن (بلا چي) بت بلا كه چا صي بت؟!.) (مه لا، 2000، ل 50) ل دويڤ داب و نه ريتين جفاكين روره ه لاتي و ب تايبه تي بوسلمان، كچ دبته بارگرايينه ك ل سه ر ملين براي خوه چونكه ((پيدي ب چا قديري و پاراستن و پويته پيداني به و نابيه هه كاره كا هيز و پشتگيري، به لكو نهو وي چافي ژ يه كي دي كو سه ميان و شوپه رها نهو وي بيت. مي نه نده ما كا لاوازه و به ريسياريا وي ل سه ر براي وي به له وما زي چه ند هه ژمارا وان زورتر بيت هه سكرنا براي وي يي گه نج ب ته ناهي كي متر دبته)). (عبدالرحمن، 1999، ص 274) نهو جوړه كي شه يين گه نجان ل جفاكا كورده واري دا د ئاسته كي مه ترسيدار دانينه، چونكه ل ((زوربه جفاكين سه ره تاي و پاشكه فتي دا، كيشه و ئاريشه يين قوناغا سنيله يي ناگه هه راده يي قه يراني))، (أحمد، 1959، ص 186) له وما زي خيزانا كورده واري ب پيا داب و نه ريتين جفاكي و پره نسپين ئاييني نهو وي لايه ني پوره ده كرنا زاروكان د نهو وي قوناغي دا كونترول دكه ت.

ل دويڤ نهو فهد پهندين سلال، د سيستم خيزاني دا، هه ره يه ك ژ نه ندامين وي، رولي خوه هه بوويه د چه سپاندنا پوره ده يه كا درست دا. تيورا سيستم زي نهو فهد بوچووني سه رراست دكه ت كو ((نه نداماني بنه ماله به يه كه وه وابه ستن، كه واته دله راوكي نه نداميكي بنه ماله يا به شيك له م سيسته مه به شيوه گشتي كارگه ري له سه ر هه موو سيسته مه كه ده بي و هه موو نه ندامه كان به جياوازي توندي و كه مي دركي پيده كه ن)) (كارلوس، 2012، ل 219). د نهو فهد وه كه فهد زي دا لايه ني نه ريني پوره دهيا خيزانا كورده واري خويا دبته.

4. ناقه روکين په روه رده يين نه ريڼي يين په ندين ناقبري

نه ندامين خيزاني هره يه کي روږي خوه هه بوويه د په روه رده کرنه کا هه فېشک دا، ب تايبه تي دايک و باب و نه و زاروکين مه زن بووين و هيشتا جودا نه بووينه کو خيزانه کا دیکه يا نوي پيک بهين. ب نه بوينا بهرنامه پيژييه کا درست ژي د نارسته کرنا وي دا، ((بنه ماله به دوو گروپ دابهش ده کړي: په روه رده کار و نازاردهر، که هه ردو جوړ پله ي جوړاو جوړيان هه يه)) (کارلوس، 2012، ل 220). دهر باره ي نه ښي په وشي ژي مه چ به لگه يين باوه پيکري د به رده ست دا نينه، کو بنه ماله يان خيزانا کورده واري نه و جوړه بهرنامه يه هه بووينه، ژبلي هنده ک چالاکي يين زاره کي مينا په ندين پيشيان کو ((گرنگيه کي زور دراوه به په يوه ندي ناومال و هه مو نه نداماني خيزان به تايبه تي و خيزان به تيکړايي و پيکستنې په يوه ندي نيوانيان)) (شوکره، 1984، ل 100) له و ما هنده ک خيزانين وان د گروپي نازاردهر خوه دبينه شه، هه روه کو د روږين نه ندامين وي ژي دا خويابه و نه و په ندين پيشيانين هاتينه ده ستنيشان کړن نه وي چه ندي دسه لمين:

1.4. روږي نه ريڼي يي په وش و سروشتي مروږي:

ژ نالبي په وش و سروشتي مروږي شه، هنده ک بوچوونين نه ريڼي د په ندين پيشيان دا په نگدده نه شه، ب تايبه تي نه وين نشي مروږي دکه نه پيگر ژبو په روه رده کرنه کا درست، مينا نه ښي په ندا ب شيوه يه کي بنر دبېژيت (کاريته ژ کفرا رانابن) (مهلا، 2000، ل 295) کو نه گهر که سه ک بکړخوه نه هاتيت نه شه زارو و نه ښي و نه فېچرکين وي بکړناهي و پيا سه رکه فتني ل بهر وان گرتيه. يان ژي نه ښي په ندا دبېژيت (که چکا قهره چ نابت خاتوين!) (مهلا، 2000، ل 289). کو نه گهر که سه ک ژ خيزانه کا ده روزه کړ و کارنه کړ بيت، نه شه چو راهينان و په روه رده کړن په وش و په فتارين وي سه رپاست ناکه ن. هنده ک په ندين دیکه هه نه ده وله مهندي و که تخوه دايي دکه نه پيغه ژبو که سايه تيا مروږي، مينا ده يته گوتن (هه ييبه کوړي صه يي به) (مهلا، 2000، ل 360). ل فتره زه ننگيني ژي وه کو پيغه رها که ريڼي ده يته ديتن و نه ريڼيا نشي وي که سي په رده پوښ دکه ت.

به روږاژي بوچوونين سلال، هنده ک په ند جهخت ل سه ر فه شارتنه کيماسي يين که سه کي دکه ن و هه مو شانازيا وي نه و که يه ژ بابکالک و مالباتا وي نافوده نگی خوه هه بوويه، مينا ده يته گوتن (که چه لو موي ب سه ري ته شه نينن! گوت: که زي يين خاله تا من ل که ماخا دکه فن) (مهلا، 2000، ل 290). قهر و حورمه تين خال و مالباتا دايکي پيگه يه کي مه زن د په ندين پيشيان دا هه يه و ژ يا بابي بلندتر رادگريت مينا د نه ښي په ندي دا خويا دبیت (هيس تري) نافي بابي ته چی په؟ گوت: نافي ديا من ماهينه) (مهلا، 2000، ل 372). ل نه و هه فبه نديا د ناقه را خال و خارزايان دا هه ر تم ل سه ر دلوقاني و

هاريكاري يي پيغه ناجيت، به لکو هنده ک جارن به رزه وه ندي يين که سي تي ژي دکه فنه د ناقه را وان دا، مينا د نه ښي په ندي دا ده يته ديار کړن (بي مه سه لا خال و خوه رزي!) (مهلا، 2000، ل 38) کو کابرايه ک ناشقان بوويه و ده ما ژ دورفه دبينيت خالي وي يي ده يت و هيقرائي خوه ئينا يه ناشي، هزر دکه ت کو کابرا خالي وي يه و دي مزه کي باش ده تي. به روږاژي نه وي چه ندي ژي خالي وي هزر دکه ت کو ناشقان خارزايي وي يه و مزاشي ژي وهر ناگريت.

ژبلي باندورا خرابا نشي ل سه ر په روه رده کرنا خيزاني، ژينگه يي ژي هنده ک جارن کاريکړنا خوه يا سه لبي هه يه، ب تايبه تي ده ما داياب ملکه چي بيروباوه ري نه پسپور دبن، له و ما هاتيه گوتن (بي نشتا مه لي) (مهلا، 2000، ل 38) يان ژي هنده ک جارن ژينگه يا دهرويه ر ل بهر په روه رده کرنا زاروکان ته نگ دبیت و گه شه کرنا وان يا هزي و فيرکاري سنوردار دکه ت و هاتيه گوتن (ماصي ل گولا دا نابين حويت) (مهلا، 2000، ل 332). نه ښي سنورداري ژي باندوره کا نه ريڼي ل سه ر درست کرنا که سايه تيا مروږي کورد کرييه.

2.4. روږي نه ريڼي يي دايکي د په روه رده ييا خيزاني دا:

هه ر چه نه د نالبي جفاکي دا و هه تا راده يه کي د نالبي نابووري ژي دا، و هسا دياره کو ((ژن و کچي کورد زور چه ز له کار کړدن نه که ن، نازاو ده ست په ننگين کلاوو به ره و لباد دروست نه که ن)) (مهلا مه حمود، 1982، ل 27) ل د پيژه يه کا نه يا کيم ژ په ندين پيشيان دا، پيژو حورمه ته کا هه ژي ناده نه ژي، چ وه کو دايک و چ وه کو کچ، ب چافه کي نزم به ري خوه دده نه شيان و لي هاتنا وي، کو نکاريت مالداري و مالخوياتي بکه ت، مينا ده يته گوتن (نه و مال خراب بيت نه و ژن تيدا بيت مالخوي) (مهلا، 2000، ل 10) نان ژي (مالخوي تي که ت د ده ست ژنيدا، که هرک بري و به رخک هشت ل بن لقا يي دا!) (مهلا، 2000، ل 330) بوچوونه کا دیکه هه يه که روږي ژني تني نه و هه کو زاروکان بهينه دنيا يي. نه ښي بوچووني جهي خوه د جفاکين سه رته تايي و پاشکه فتی دا هه يه، هوکارا وي ژي نه و هه کو ده ما ((له ماله و شدا پياو جله وي سه رکړدايه تي گرته ده ست ژنان نابووده و پيسوا و بن ده سترکان، بوون به کوي له ي پياو و کران به نامراز يکي ساده بو دروست کړدنې منالان)) (فريدريک، 2005، ل 107). نه گهر ل دويف ناره زوويا زه لامي ژن نه شيا زاروکان بينته سه ر دنيا يي، نه شه چو پيگه يه کي هيژا بو ناهيته دانان، مينا هاتيه گوتن (که يفا مه ب خونافي خوه ش بي خونافي ژي کوره ک مري ئاني!). (مهلا، 2000، ل 290) دايک ژي ده ما چه وساوه بيت و باري وي يي سه غبېر کرنا مالي و کاروباري نه درفه ي مالي ژي گران بن، ته نانه ت نه گهر سوژ و خوه شتفيا وي زور ژي بيت ل نه رکي وي يي په روه رده کرنا زاروکان سست و خاقتر دبیت و ژ په ندا خه مين وي دا هاتيه گوتن (ماکه ري مزگيني ل ته جه حشه ک بي، گوت: باري من ل منه!) (مهلا، 2000، ل 325) د هنده ک په ندين دیکه دا و هسا ديار دبیت کو نه گهر دايک

فهپتی دکهت و ل جهم خه لکی دیکه ژی ریسوا و بی حورمهت دبن هه و هکو دهپته گوتن (صهی خوهی چفراندی، خه لکی بهر تی فراندی). (مهلا، 2000، ل 241) خیزان یه که یه کا کۆمه لاتینیا بچوکه و ئه رکی دایابانه کو کاروبارین وی پیک بیخن و ((یه که ژئه وان ئه رکن سهره کی ریکخستن و تیرکرنه بالنه رین سیکسیه)) (ابراهیم، 2006، ص 270) لی دهما باب ژ لایه نی ریکخستنا خیزانی فه دویر دکه فیت و هه موو مه یلا وی بۆ لایه نی سیکسی دچیت، ئه وی ده می شیرازا هه قبه ندیین خیزانی تیک دچیت و د ئه فی په ندی دا راسته و خوه ئامازه ب ئه فی لایه نی هاتیه کرن (ژئا خوه به ردا ژ نویکا گوت: وهره دا ئه م ببن یار!) (مهلا، 2000، ل 219) ئه و پۆل هیشتا خراب دبیت دهما ((هه ر پاشکه زبوونه که ژ لایه بی بابی فه د پروسسا په روه رده یا خیزانی دا، هه ر ده ستداهیلانه ک یان ره قینه ک هه بیت، دی سیمایین وی بیین نه رینی ل سهر هه موو هه لسوکه فتن زارۆکان و ل سهر ری و چه وانیا تیکه لیا وان ب هه قال و هوگران ره ژی دیار بیت)). (خلیل، 2000، ص 313) ئه و پۆل ب یه کجاری تیک دچیت دهما باب ئاریشه بیین خوینداریی و سهر ئیشیان بۆ خیزانا خوه په یدا دکهت و دبیته هوکاری په یدا بوونا دژمنداریی دگه ل خه لکی دیکه، له وما هاتیه گوتن کو (دوژمنی بابی نابت دوستی کوری) (مهلا، 2000، ل 132) و ئه و سهر ئیشی بۆ زارۆکان دمینه ته فه و هنده ک جارن درێژتر دبیت و نه فیین وی ژی باجا ئه وی خرابیی ددهن.

4.4. رۆلی نه رینی یی کوری د په روه رده ییا خیزانی دا:

جفاکا کوردی ب گشتی و ل گوندان ب تایبه تی جفاکه کا باسلا ریه و ژبه ر کو کور نیرینه یه و نمونه یی میری پاشه پۆزی یه و پیگه یی وی ل سهر بنگه هئ ((پیاو گه وری ماله)) (شوکریه، 1984، ل 100) دهپته ریکخستن، له وما وه سا دهپته دانین کو کور ژ کچی باشتره و پتر دزانی و شارها و دهسته لته ر، لی مه رج نییه ئه و زانین هه موو جارن ل ئه وی ئاستی بیت، کو بکاریت ماله کی بریفه بیهت و ته رتیف و پیزه ندیین دنیا داریی ریک بیخت، له وما هاتیه گوتن (مالخویتی کهت دهستی کوری، گیسکی صالی سی جار بری!) (مهلا، 2000، ل 330) هوکاری ئه فی بی باوه ریی ژی دزفریته فه بۆ ئه وی چه ندی کو ((مه حاله ژینگه و بواری دهروونی کورپو باوک وه ک یه ک بن هه ر ئه م جیاوازی ژینگه دهروونیه ی نیوان باوک و کورپه که ده بیته هوی خولقاندنی گرفت و کیشه)) (که ریم، 1999، ل 82) ئه فه ژی نه ب تنی ژ ئالیی بابی فه، به لکو دایاب هه ردوو د پشتر است نینه کو هه تا کورپه زن نه بیت و نه بیته خوه دیی مال و حالان، ژ ئالیی ژیری فه ئاقلی وی نافه جه مییت، ژ بۆ ئه وی چه ندی هاتیه گوتن (ئاقلی کوری ب تهیرا را فری) (مهلا، 2000، ل 13) ئان ژی دبیزن (ئاقلی کوری صه تی بری) (مهلا، 2000، ل 13). ژ ئالیی زانستی فه ژی ((تشته کی ئاساییه کو خیزان یا دوودل بیت ل سهر زارۆیی خوه یی سنیه له و سنیه له ژی یی بی هه دار بیت و باوه ریه کا زیده ب خوه

بوو مالخوئی یا مالی، دی زارۆکین خوه خراب په روه رده کهت مینا هاتیه گوتن (دیا دزا دو ترا دکت، ئیکی ژ که یفا و ئیکی ژ ترسا) (مهلا، 2000، ل 146). په رخنه یه کا زور ژی ژ دایکی دهپته کرن چاخی دبیته ژناب کو جوداهیی دناقه به را زارۆکین خوه و بیین میری خوه دا دکهت و دبیته ژنه کا زوردار و بی دلوقانی، مینا دهپته گوتن (دو تشت مروفی ددن عه زابی، ژناب و دهنگی دۆلابی) (مهلا، 2000، ل 141). ئه و پۆلی دایکی هیشتا خه رابتر دبیت دهما بچوونین وی وه کو ژناب باندوری ل سهر بابی ژی دکهن، مینا دهپته گوتن (دی بی ژناب، باب ژ خوه بی زریاب) (مهلا، 2000، ل 145). ئه و پۆل سنورین خیزانی هه میی فه دگریت، ب تایبه تی دهما هه قبه ندیین زارۆکان ژی تیکدهت مینا د ئه فی په ندی دا خویا دبیت (برایی نه ژ ماکی نابت پسئ میلاکی). (مهلا، 2000، ل 43) پۆلی وی پتر به ره ق ئالوزیی دچیت دهما هه قبه ندیه کا نه درست دگه ل لایه نه کی دهره فی مالی گریدهت و باندورا ئه وی هه قبه ندیی ب خرابی بۆ ئه ندامین دیکه بیین خیزانی دزفریته فه، له وما هاتیه گوتن (دایی تو چما من دهه ژینی؟ گوت: ئیک دایی ژی دهه ژینیت!) (مهلا، 2000، ل 141) ته نانه ت دهما ئه وی هه قبه ندیی زیان و مه ترسییه ک ژی نه بیت، لی بیئاگه یا ئه ندامین دیکه ژ ئه وی هه قبه ندیی، ب تایبه تی باب و کوران، گو مانه ک (Doubt) ل جهم وان درست دبیت و ((زه لامی خیفه یی گو مانه ک ژی هه دارا وی نییه و چافه ری ناکهت، بیجه مدی خوه له ز دکهت کو سهر ب ئه وی په وشی دا ببوریت و دهرگه می وی ل سهر خوه دابخیت)) (رالف، 1964، ص 130) له وما ژی گو مان ب نه مایه کی نه رینییه د ئه وان جو رین هه قبه ندیین خیزانی دا.

3.4. رۆلی نه رینی یی بابی د په روه رده ییا خیزانی دا:

د جفاکا کورده واری دا ب تایبه تی ل گوندان ((باب مالخوه یی مالی یه و مافی مایتیکرنی ل هه ر تشته کی دا هه یه، پیگه یی وی د خیزانی دا یه که مینه، ئه ندامین دیکه بیین خیزانی د جزوورا وی دا نکارن بیه یفن یان روینین ئه گه ر ده ستویری ژ ئه وی وه رنه گرتیت)) (باسیلی، 2012، ص 171). ئه و مایتیکرن هیشتا خورتر دبیت دهما ریفه به ری خیزانی دهپته چه وساندن، باندورا ئه وی چه وساندنی ژی دگه هته ئه ندامین دیکه بیین خیزانی و فه کۆلینین دهروونانیی ژی سه لماندنییه کو ((ئه و بابی د کاری خوه دا دهپته چه وساندن هه موو که رب و کینین خوه ب سهری وان دا دادریژیت)) (احمد، ب. ت، ص 600) له وما هاتیه گوتن (تهیره که هه یه هه می ته یروی ددن ل بهر نکلا و ئه و ژی تیکدین خوه ددت ل بهر نکلا) (مهلا، 2000، ل 264). باب رووی خوه وه سا ترش و تال دکهت و ب تووره یی فه سه ره ده ریی دگه ل زارۆیین خوه دکهت و ب کاره کی نرم دزانیته گه ر حه نه ک و ب رووخه شی دگه ل وان بناخفیت مینا هاتیه گوتن (قوینا خوه نیشا زارۆکا بکه، به لی ده فی خوه نیشا زارۆکا نه که) (مهلا، 2000، ل 273). هنده ک جارن ژی باب وه سا زارۆیین خوه بیپیز و

ب - سنج و داب و تیتالین جفاکی بیاریزیت و کچینیا خوه ژدهست نه دت، خوه فهیتی نه کهت و مالباتا خوه ژی شهرموزار نه کهت. سهره پای ئه فان مهرچین قورس و گران ژی، لی ((ثافره تی کورد ناتوانن سهره به ست هاوسر بق خویان هه لبریزین به لکو باوک و برای کچه که به هه که سیکی بدات، توانای قسه کردنی نییه ئه گه کوره که پشی به دل نه بی... هه رچند پای کچه که وهرئه گرن به لام به قسه ی ناکه و به ئاره زوی دایک و باوکی ئه بی...)) (مه لا مه حمود، 1982، ل32). دایک پتر هه موو ئه ندامین خیزانی چاڤدیریا کچا خوه دکهت. یارمه تییا وی ددهت، داکو بشیت ب ئاسایی سهره ده ری دگه ل ئه وی زه لامی دبیت هه قزینی وی بکهت و ب خوه شی دگه ل دا بژیت. گه له ک جارن دایک د ئه رکی خوه دا سهره کفتی نابیت، شیره تین وی جهی خوه ناگرن. کچ ژی ئه وا نه بووی دکهت. هه ر وه کو د په ندی دا دهیته گوتن (دایی ئه وا تو دبیزی من ژ ده ردا به ؟!) (مه لا، 2000، ل134). د ئه فان کاودانان دا کچ ژی په شیمان دبیت و دزانیته کو پاشه پوژا خوه ژده ستدا به، لی ئه وا چووی نازفریته شه و ژ زارده فی ئه وان کچان ئه ف په نده هاتیه گوتن (ئه گه ر ئه ز بیم که چ - کچ - ئه ز دزانم کا ئه زی دؤخینا خوه چنه جارا گری بدم؟) (مه لا، 2000، ل15). د ئه فی که تنی دا، کچ نه تنی ژیانا خوه دئیتخه د مه ترسیی دا، به لکو گه له ک جارن کاره ساته کی ژبق مالباتا خوه و لایه نین به رامبه ر ژی درست دکهت.

5. هه قبه رکنا ریژه یا نه ریئی و نه ریئی یا په ندین پیشییان

کاری ده ستنیشانکرنا ئه ریئی و نه ریئی یا په ندین پیشییان ب ئه نجام ناگه هیت، ئه گه ر ریژه یا باندؤرا وان ل دویف ئه رکین ئه ندامین خیزانی نه هینه هه قبه رکرن. دکارین پرؤسا هه قبه رکرنی ژی - ل دویف شروقه کرنین ل ته وه ری پیشتری دا هاتینه کرن - د ئه فی خشته یا خورای دا بهینه ریژه به ند کرن:

خشته یا هه ژمار (2): هه قبه رکنا ریژه یا په ندین ئه ریئی و نه ریئی

ز	بابهت	هه. په ندان	په ندین ئه ریئی	ریژه یا وان	په ندین نه ریئی	ریژه یا وان
1	په وشت	24	16	66.66%	8	33.33%
2	دایک	12	3	25%	9	75%
3	کوڤ	9	3	33.33%	6	66.66%
4	باب	8	3	37.5%	5	62.5%
5	کچ	6	4	66.66%	2	33.33%
	کۆ	59	29	49.15%	30	50.85%

د شروقه کرن و لیكدانه قه یا هه ژمارین د ناف ئه فی خشته یا سلال دا، هه نه ک راستی بین نوی ده رباره ی ئه ریئی و نه ریئی بین بابته و پو لین ئه ندامین خیزانی بده ستفه دهین:

1- ئه و په ندین جه خت ل سهر لایه نی په وشت و که سایه تییا هه ر ئه ندامه کی خیزانی دکهن، ژ هه موو لایه نین دیکه پترن. ل دویف

هه بیت))، (س. ل. پریسی، 1954، ص369) له وما ژی کوڤر هه ز دکهت زوی مه زن بیت و بیته باب، وه کو زه لام بهیته سه حکرن و حورمه تا وی بهیته گرتن. ئه و هه لوپست هیشتا لاسه نگ دبیت چه ندی به ره ف لایی برای بچویکتر شو ربیته شه، هه تا دگه هته برای ژ هه موویان بچویکتر و په وشا وی ئالوز دبیت و ب په کجاری دهیته چه وساندن، له وما ل سهر زاری وی دهیته گوتن (کوچکاتیا صا، نه کچکاتیا - بچویکاتیا - برا) (مه لا، 2000، ل297). برای بچویک پتر ئه وانی دیکه باوه ری ب خوه نامینیت و وه کو په نجه ره کی گوهدیر هه ر کاره کی پی بسپرن ب ئه رکی وی دزانن ده بیت بکهت. هه نه ک جارن ئه و ژده ستدانا که سایه تی دگه هته ئه وی راده یی کو چاڤه پییه هه ر که سه ک ب چاڤی دلؤفانیی سهره ده یی دگه ل دا بکهت و خوه ژی را بچه مینیت. ژبق ئه فی حالته ی سوپاسگوزاریی هاتیه گوتن (هه یه بیژی یاری دیا خوه یابؤ) (مه لا، 2000، ل359). ئه و خه مساری و پشتگوها قیتنا دایابان هه نه ک جارن دبیته هوکاری ژ پیلادانا کوڤین مالی و یاخی بین و به ری خوه بده نه کاری خراب و ژ بو ئه وی چه ندی هاتیه گوتن (بی باشتر به هدینه، ئه و ژی حیز و دز و ده ره وینه!) (مه لا، 2000، ل397). ئه ف هه ژی خرابترین لایه نه کو ئه و په ندا نافبری ئاماژه یی بو دکهت.

5.4. پو لی نه ریئی یی کچی د په روه ده ییا خیزانی دا:

کچ په وشا مالی یه، لی ب ئه وی مهرجی کو دوو ئه رکین سهره کی ب ری کو بیکی جی بجی بکهت، ئه و ژی: ئا - هیشتا زاؤو بیته پسپورا مالی و وه کو دایکا خوه کاروبارین نافمالی ب سهره بری فی ر بیته. هه تا دگه هته ته مه نی سنئله یی، ده بیت وه کو به رمالیه کا درست خوه نیشان بدات. ئه ف خوه نیشاندانه ژبق هندی یه داکو هه ر ماله ک هه ز بکهت ئه وی بکه ته بویکا خوه و هه ر گه نه ک هه ژی خوه زیا داخووا وی بکهت.

6- د هره باره یې پوځی بابی و کورپی د په نډین شروڤه کړی دا، و هسا دیار دبیت کو، هه ردوو د ئاسته کی نږیک یه دا هاتینه هه لسه نگاندن. پوځی وان یی نه رښی کیمتره ژ یی دایکی. له و ما ژی هه ردوو چ باب و چ کور بالاده ستترن ژ دایکی. هه څه ژی هوی چهنډی دگه هینیت کو د خیزانا کوردی دا، نږینه ژ میینه یان پیشترو و زالتر بوینه.

7- پوځی کچی پیگه یه کی ژ هه موویان بچویکتر هه بوینه د په نډین ناقبری دا. د هه مان دم ژی دا، پوځی وی که مترین باندورا خوه هه بوینه د په روه رده بیا خیزانی دا. به روڅا ژی هوی چهنډی ژی، هه ژمارا په نډین به حسا ئه رښیا پوځی وی دکن (4) چار بوونه و پږه یا وان (66,66٪) بوینه. هه څه پږه یه ژی هندی پږه یا روه وشت و خوه رسکی بوینه، کو هه وی (66,66٪) بوینه. ل دویف هه څی هه څرپږه یی ژی نمره یا پیغانه یا هه ردوویان (2) یه.

8- دایک و کچ دوو هه نډامین میینه نه د خیزانی دا، لی هه په نډین به حسا پوځی دایکی کره پترن و زوربه یی ژ هه وان نه رښی نه. هه په نډین به حسا پوځی کچی کرین کیمترن و زوربه یی ژ هه وان نه رښی نه. هه کارا هه وی چهنډی ژی دزفریته هه ژبو دوو هه گران: یا یه کی، دایک و باب و برابان ب هه رکی خوه دزانی کو چاډر بیا کچی بکن و نازین وی ژی هه لبرگن، چونکه هه وان کچ ب شه ر هه نډیا خیزانی دزانی. یا دووی ژی، کچ ل ژیر باندورا پوځی روه وشتی بو. ل دویف نه ریت و تیتالان و هسا دهاته هرزکرن، کو سنج و ریبه ریا نافمالی دوو بنه مایین هه رکه نه د که سایه تیا کچی دا. هه وی که سایه تیا ژی جوړی خوازینی و پیبازا پاشه پوځا وی دیار دکر.

6. هه نجام

د هه څی څه کولینی دا که هشتینه چهنډ هه نجامان، هه وین گرنگ دی د هه فان چهنډ خالان دا ده ستنیشان که ین:

1- په نډین پیښیان لایه نه کی هه رکه یه ژ هه دها فولکلوریا کوردی، که له هه ول ژبو خرڅه کرن و کومکرنا وان هاتینه دان، لی جوړین وان ل دویف مه به ستین هه ر جوړه کی نه هاتینه پوښکرن. د نه بوونا پوښکرنه کا زانستی ژی دا، هه ده که لایه ن ب کیم و کاسی هاتینه به حسکرن و هه لایه نی پوه رده بی، هه ده کین دیکه ژی هاتینه پشتگو هه نافیتن و هه پوه رده کرنا خیزانی. د هه ردوو حاله تان دا، کاری شروڤه کاران ئالوز کره و شروڤه کرنا په نډان ژی زه حمه تر بوینه.

2- په نډین پیښیان ژ ئالیی زاراقه یا پیغانه یی هه دوو ئیشکالیه ت هه نه. ژ ئالیی نافلینانی هه، هه تا نها ب چهنډین په یقین هه ره نگی دهیته ناساندن و هه کوله رین ئیتومولژی و هه دها فولکلورا کوردی ل هه ر یه که زاراقه ریکنه که فتینه. ژ ئالیه کی دیکه هه ژی تیگه ها په یقین پیښیان دگه ل چهنډین تیگه هین هونه رین دیکه یین هه دهبی تیکه ه ل

که سایه تیه کا هه رکه فتی بو خوه درستکره. ژ ئالیی سایکولوریا په روه رده یی هه ژی، هه څه کاره کی درسته، ژیر کو چو جارن پوځی فږیوونی ژ پوځی فږکرنی کیمتر نیه، له و ما پږه یا هه وان په نډین هه څه نډی ب روه وشتی هه هه و هه خت ل هه ر لایه نږین هه رښی دکر دوو جار هندی هه وان په نډان بوینه یین هه خت ل هه ر لایه نږین نه رښیا وی دکر ب پږه یا (16) به رامبه ر (8) په نډان.

2- پیغه ری ئه رښیا هه وان په نډین هه څه نډی ب روه وشتا هه نډامی خیزانی هه هه و، ل دویف دوو ئاستان دهاته هه لسه نگاندن: یا یه کی کو هه و که س چهنډی خلمه ت خوه و دهسته له د کارین خوه دا. یا دووی ژی هه بو، کو چهنډ شیان هه نه خوه دگه ل داب و نه ریت و تیتالین جفاکی بگوچنیت. ل هه ر بیاقی د ناقبه را هه ردوو ئاستان دا ئازادیا وی دهاته ده ستنیشانکرن و هه ر خوه یا بریارین وی ژی دهاته په سه نکرن.

3- باندورا پوځی دایکی ل په روه رده کرنا خیزانی دا، ل دویف هه وان په نډین پیښیان زانستی ده ستنیشانکرنا، ب پله یا یه که مین دهیت، لی هه په نډین به حسا پوځی وی یی نه رښی دکن پترن ژ هه وان په نډین به حسا پوځی وی یی نه رښی دکن. هه څه جو داوازیه یی ژی بو ژنی هه ناگه ریت، به لکو، هه کارا وی دهسه لاتا خوه سه پږه ر، له و ما ل دویف هه وی دهسته لاتا دایکی هه بوینه لایه نی نه رښی خویا دبیت. به روڅا ژی هه وی چهنډی ژی، کچی چو دهسته لات د ده ست دا نه بوینه، دی بینین لایه نی نه رښی پتره ... ده ر هه نجام و هسا دیاره، کو دهسته لاتا خیزانا کوردی پتر نه رښی بوینه، له و ما ژی لایه نی په روه رده بی د په نډین پیښیان دا د ئاسته کی نزم دا یه.

4- پږه یا په نډین نه رښی پتره ژ په نډین نه رښی، هه څه ژی هه وی چهنډی دگه هینیت کو په روه رده کرنا د ناف خیزانی داب د درستی پشت ب په رسپیښ ئایینی و بچوونین زانستی نه به ستیه. هه ده که هه کارین هه څی پږه گریی ژی ب پله یا یه کی دزفریته هه ژبو نزمیا باری ئابوری و پږه یا بلندا نه خوه نده واریی د ناف خیزانین جفاکا کوردی دا.

5- هه په نډین به حسا پوځی دایکی د په روه رده بیا خیزانی دا دکن (12) نه، پترن ژ هه وین به حسا پوځی بابی دکن کو (8) ن، لی پږه یا هه رښیا په نډین هه ردوویان هندی یه کن کو (3) په نډن. هه څه ژی بو هه وی چهنډی دزفریته هه کو هه ردوو پیگه هه سه رپه رشتی و پیغه به ریا خیزانی دکن. ل دویف شروڤه کرنا په نډان ژی، هه وین نه رښیا پوځی دایکی دیار دکن (9) ن. هه څه ژی بو دوو هه گران دزفریته هه: یا یه کی، زوربه یی زوری هه وان نه خوه نده وار بوینه و نه شاره زا یه کا به رته سک د ئالیی په روه رده کرنه کا درست دا هه بوینه. هه گه را دووی ژی، هه وه که له که ژ هه وان دایکان چه وساوه بوینه و نه راسته خوه هه ولداینه توله و هه یفا خوه ژ ده وره ران بستین.

بوویه و پیدڤیه تایبه‌تمه‌ندیین هه‌ر یه‌ک ژئه‌وان بهیینه ده‌ستنیشانکرن و خالیڤن جوداکاریین د ناهه‌را ئه‌وان دا بهیینه فاقه‌تیرکرن.

3- هه‌ژمارا ئه‌وان په‌ندیڤن پيشییان یین به‌حسا په‌روه‌ده‌ییا خیزانی دکن به‌رانبه‌ر سه‌رجه‌م په‌ندیڤن پيشییان یین وه‌کو نمونه هاتینه وه‌رگرتن هه‌ژماره‌کا کیمه و پیزه‌یا ئه‌وان ل دویڤ ئه‌و په‌ندیڤن هاتینه ده‌ستنیشانکرن ژ (6/٪) تیه‌پ ناکه‌ت. ئه‌فه ژئی ئه‌وی رمانی دده‌ت کو پویته ب ئه‌فی لایه‌نی فه نه‌هاتیه‌دان، به‌لکو خوه‌په‌روه‌ده‌کرن پتر په‌مه‌کی بوویه و ئه‌رکی هه‌ر ئه‌ندامه‌کی خیزانی بوویه خوه‌دگه‌ل داب و نه‌ریت و تیتالیڤن جفاکی بگونجینیت.

4- ئه‌و په‌ندیڤن پيشییان یین ده‌رباره‌ی په‌روه‌ده‌ییا خیزانی هاتینه گۆتن، هه‌موو د ئه‌ریڤی و درسته نه‌بوویه، هنده‌ک ژ ئه‌وان شاش و دژ ب په‌رنه‌سیپین ئایینی بوویه، هنده‌ک ژ ئه‌وان ژئی هه‌ردوو لایه‌نیڤن ئه‌ریڤی و نه‌ریڤی تیدا هه‌بوونه. ده‌ستنیشانکرنا لایه‌نی په‌روه‌ده‌ییا درسته د ئه‌وان په‌ندان دا کاره‌کی فه‌ر و پیویسته به‌ری کو ببه‌ به‌لگه و میناک و بهیینه د به‌رنامه و پرۆگرامین خوه‌ندنا فه‌رمی دا.

5- زۆریڤه‌ی په‌ندیڤن هاتینه ده‌ستنیشانکرن د دۆره‌یله‌کا کشتوکالی و ل دویڤ پینمایین ئایینی هاتینه گۆتن و هنده‌ک ژ ئه‌وان سنۆریڤن خوه‌ یین ئاسایی شانکدینه یان ژئی به‌روفازی په‌رنه‌سیپین ئایینی و سنج و توره‌فانیی هاتینه دارشتن، له‌وما ئاراسته‌کرنا وان ئامانجه‌کا نه‌ریڤی هه‌بوویه و مه‌به‌ستا وان ژئی د خه‌مه‌تا ئافاکرنا خیزانه‌کا پیکوپیک دا نه‌بوویه. زانین و ده‌ستنیشانکرنا ئه‌وان ئامانج و مه‌به‌ستان ژئی به‌رچاڤرۆنییه‌کی دده‌ته ده‌روه‌به‌ران و ب تایه‌تی ئه‌و که‌سین د پرۆسسا په‌روه‌ده‌یا فه‌رمی دا کار دکن کو ده‌بیت به‌رنامه‌پیزیه‌کا نوی یا زانستی د په‌روه‌ده‌ییا خیزانییا کورده‌واری دا بهیته‌کرن.

7. ژیدده‌ر و سه‌روکانی

1.7. کتیب:

1.1.7. ب زمانی کوردی:

ئوردیخانئ جه‌لیل و جه‌لیلی جه‌لیل، زارگوتنا کوردا - گۆتنتت مه‌زنا، و: به‌درخان سندی، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولیر 2009.

ئیریک فرۆم، هونه‌ری ئه‌فاندنی، و: له‌زگینی ئافده‌ره‌مانی چالی، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی پۆشنییری، هه‌ولیر 2009.

ئیسماعیل حه‌قی شاه‌ویس، قسه‌ی پيشینان گوستو لوبون - گوته‌ی مه‌زنان و فه‌لسه‌فی، چاپخانه‌ی ئه‌یتام، به‌غداد 1933.

توما بوا، ژیانی کورده‌واری - کورته‌ باسیکی ژیانی کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌ده‌بی و پۆشنییری و فۆلکلۆری نه‌ته‌وه‌ی کورده‌، و: حه‌مه‌ سه‌عید حه‌مه‌ که‌ریم، چاپخانه‌ی زانکوی سلیمانی، سلیمانی 1980.

جگه‌ر خوین، گوتنا پيشینا، شام 1957.

شوکریه‌ په‌سوول ئیبراهیم (دکتور)، په‌ندی پيشینان و قسه‌ی نه‌سته‌قی کوردی - ناوه‌رۆکی فیکری و ئه‌ده‌بی، شرکه‌ مگبعه‌ ال‌دیید البغدادیه‌ المحدوده‌، به‌غدا 1984.

عیزه‌دین مسته‌فا په‌سوول (دکتور)، لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی فۆلکلۆری کوردی، چ 2، چاپخانه‌ی زانکوی سلیمانی، سلیمانی 1979.

فریدریک ئه‌نگلس، بنه‌چه‌ی خیزان و خاوه‌نداریتی تایه‌ت و ده‌وله‌ت، و: که‌ریم مه‌لا په‌شید، چاپخانه‌ی تیشک، سلیمانی 2005.

قه‌ناتی کوردو، کۆمه‌له‌ تیکستی فۆلکلۆری کوردی، هینانه‌ سه‌ر رینۆوسی کوردی و ساغ کردنه‌وه‌و وشه‌ لیکدانه‌وه‌: شوکور مسته‌فا و ئه‌نوه‌ر قادر محهمه‌د، چاپخانه‌ی زانیاری کوردی، به‌غدا 1976.

کارلوس ئیل. تامسون و لینداب رادۆلف، راپۆز له‌گه‌ل منداآدا، و: محهمه‌د شه‌هدی، چاپخانه‌ی پۆژه‌ه‌لات، هه‌ولیر 2012.

که‌ریم شاره‌زا، په‌ندی پيشینان له‌ شیعه‌ری کوردیدا، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غدا 1976.

که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی، سایکۆلۆژیای منداآ - به‌شی دووه‌م، چاپخانه‌ی زانکۆ، هه‌ولیر 1998.

که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی، هه‌ندیک نه‌خۆشی و گه‌فتی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی، چاپخانه‌ی زانکوی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولیر 1999.

که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی (دکتور)، سایکۆلۆژیای گشتی، چاپخانه‌ی زانکوی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولیر 2006.

مارف خه‌زنه‌دار (دکتور)، کوردی تورکمانستان - میژوو - ئه‌تۆگرافیا - ئه‌ده‌ب، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی پۆشنییری، هه‌ولیر 2003.

مه‌حمود کزه‌ل، په‌ند و ئامۆزگاری، چاپخانه‌ی کامه‌رانی، سلیمانی 1971.

مه‌لا مه‌حمودی بایه‌زیدی، داب و نه‌ریتی کورده‌کان، و: د. شکریه‌ ره‌سوول، چاپخانه‌ و ئوفیستی (العداله) به‌غدا 1982.

مه‌لا مه‌حمودی دیرشه‌وی، مشتاخا چیا ژ گۆتنتن پيشیا، چ 2، چاپخانه‌ی زانکوی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولیر 2000.

معروف حیابوک، هه‌زار بیژ و په‌ند، چاپخانه‌ی نه‌جاج، به‌غدا 1938.

نه‌جم خالید ئه‌لوه‌نی، په‌ند و قسه‌ی نه‌سته‌قی کوردی شاری خانه‌قین - لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی شیکاری، چاپخانه‌ی موکریانی، هه‌ولیر 2008.

ب زمانی عه‌ره‌بی:

ابراهیم ناصر (دکتور)، التریبه‌ الأخلاقية، دار وائل للنشر، عمان 2006.

أحمد رشدي صالح، الأدب الشعبي، منشورات مكتبة النهضة المصرية، القاهرة 1971.

أحمد زكي صالح (دكتور)، علم النفس التربوي، ط6، مكتبة النهضة المصرية، القاهرة 1959.

أحمد عزت راجح (دكتور)، أصول علم النفس، مطبعة أشبيلية، بغداد ب. ت.

ا. ك. س. ثوتاواي، التربية والمجتمع، مقدمة في اجتماعيات التربية، ت: د. وهيب ابراهيم سمعان وآخرون، دار الطباعة الحديثة، القاهرة 1960.

المهاتما غاندي، التربية الأساسية، ت: د. محمد الشبيبي، مطابع دار المعارف بمصر، القاهرة 1959.

باسیلی نیکیتین، الكرد - دراسة سوسولوجية وتاريخية، ت: د. نوري طالباني، ط6، مطبعة الحاج هاشم، أربيل 2012.

بدرخان السندي (دكتور)، المجتمع الكردي في المنظر الإستشراقي، ط2، دار ئاراس للطباعة والنشر، أربيل 2002، ص 106.

جان جاك روسو، أميل أو التربية، ت: عادل زعيتر، دار المعارف بمصر، القاهرة 1956.

حامد عمار، في بناء البشر- دراسة في التغير الحضاري والفكر التربوي، المركز العربي للبحث والنشر، القاهرة 1982.

زكريا إبراهيم (دكتور)، سيكولوجية المرأة، دار مصر للطباعة، القاهرة د. ت.

موحسین عومه‌ر نه‌حمه‌د (دکتور)، فه‌ره‌نگی زاواهی ئه‌ده‌بی، ب1، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولێر 2005.

çiya Mazî, Ferhenga Gotinên Pêşyan, çapxane Maatbaacilik, Istenbul 2005.

Zana Farqînî, Ferhenga Kurdî – Tirkî, Enstituya Kurdî ya Stenbolê, 1992.

2.1.7. ب زمانى عه‌ره‌بی:

خلیل محسن (دکتور)، موسوعة تربية الأولاد، شركة رشاد برس للطباعة والنشر والتوزيع، بیروت 2000.

رالف ب. وین، قاموس جون دیوی للتربية - مختارات من مؤلفاته، ت: د. محمد علي العريان، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة 1964.

ب زمانى ئینگلیزی

United Nation, the Concepts and Definition of Capital Formation, 1965.

2.7. گوڤار:

1.2.7. ب زمانى کوردی

مسعود خالد گولی، چه‌ند گوتنن پێشیان یێن وه‌که‌ه‌ه‌د هه‌ردوو زمانن "کوردی" و "فارسی" دا، گ: فه‌ژین 22 پائیز 2000.

Salih Omeri, Gotinên Pêşyan, Govara Roja Nû, Stockholm, Ji 35 -1992.

2.2.7 ب زمانى عه‌ره‌بی:

ریاض بدري ستراك (دکتور)، تنمية الموارد البشرية في الاقتصاد الإشتراكي، مجلة العلوم التربوية والنفسية، العدد 30 - 1998.

س. ل. ثریسی و ف. ب. روبنسون، علم النفس والتربية الحديثة، ج1، ت: أحمد زكي محمد، مطبعة لجنة البيان العربي، القاهرة 1954.

عبدالرحمن محمد العيسوي (دکتور)، علم النفس والتربية والإجتماع، دار الراتب الجامعية، بیروت 1999.

عبدالفتاح أبو معال (دکتور)، أدب الأطفال وأساليب تربيتهم وتعليمهم وتثقيفهم، دار الشروق للنشر والتوزيع، عمان 2005.

علي الجزيري، الأدب الشفاهي الكردي، ط2، مطبعة أوفسيت هتولیر، أربيل 2000.

ل. س. واطسون، تعديل سلوك الأطفال، ت: محمد فرغلي وسلوى الملا، المكتبة الأموية، القاهرة 1984.

لطفی الخوري، في علم التراث الشعبي، دار الحرية للطباعة، بغداد 1979.

محمد زكي العشماوي (دکتور)، الأدب وقيم الحياة المعاصرة، مؤسسة عبدالعزيز سعود البابطين للإبداع الشعري، الكويت 2009.

فه‌ره‌نگ و ئینسکلۆپیدیا:

ب زمانى کوردی:

به‌ختیار سه‌جادی و محمه‌د مه‌حمودی، فه‌ره‌نگی زاواهی ئه‌ده‌بی - ئه‌ده‌ب - په‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی - تیۆری ئه‌ده‌بی، ئوفسیتی ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلێمانی 2002.

به‌ختیار سه‌جادی و محمه‌د مه‌حمودی، فه‌ره‌نگی شیکاران‌ه‌ی زاواهی ئه‌ده‌بی - ئه‌ده‌ب - په‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی - تیۆری ئه‌ده‌بی، کوردی - ئینگلیزی، ب1، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولێر 2004.

گیو موکریان، فه‌ره‌نگی مه‌هاباد، چاپخانه‌ی کوردستان، هه‌ولێر 1961.

لێژنه‌ی ئه‌ده‌ب له‌ کۆپی زانیاری کوردستان، زاواهی ئه‌ده‌بی، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولێر 2006.

مضامين التربية الأسرية في الامثال الشعبية (بيدر الجبال في الحكم والأمثال نموذجاً)

الملخص:

هذا البحث الموسوم بـ (مضامين التربية الأسرية في الامثال الشعبية - بيدر الجبال في الحكم والأمثال نموذجاً) يتكون من مدخل وأربعة أقسام: يبحث القسم الأول عن النسبة المستخلصة للأمثال ذات المضامين التربوية مقارنة بالعدد الإجمالي للأمثال الموجودة في الكتاب الذي تم إختياره للدراسة. ويركز القسم الثاني على تحليل تلك الأمثال ذات المضامين الإيجابية و حسب مستويات أفراد الأسرة. والقسم الثالث يشمل على المضامين التربوية السلبية وما يترتب على كل فرد من تبعاتها النفسية والإجتماعية والإقتصادية. أما القسم الرابع فهو مقارنة تحليلية بين المضامين الإيجابية والمضامين السلبية للأمثال. وفي النهاية تم عرض أهم النتائج التي توصل اليها البحث.

الكلمات الدالة: المضامين، التربية الأسرية، الامثال الشعبية، بيدر الجبال في الحكم والأمثال.

Contents of Family Education– “Threshing Mountains in Popular Proverbs” As A Model

Abstract:

This research which is entitled (contents of family education– in “popular proverbs-threshing mountains” as a model) it consists of a preface and four parts: The first part searches the exact percentage of the proverbs with educational contents compared with the total number of the proverbs exist in the book that has been chosen for the research. The second part focuses on analyzing those proverbs that have positive contents and according to the family members’ levels. The third part includes the negative educational contents and its impact on each family member, of its psychological, social and economic consequences. As for the fourth part, it is an analytic comparison between the positive and negative contents of the proverbs. And at the end the most important conclusions that the research has reached, have been shown.

Keywords: Contents, Family Education, Threshing Mountains in Popular Proverbs.

□

□

□